

הגדה של פסח

With Insights from
Rabbi Yaakov Hillel

From the Writings of **Rabbi Yaakov Hillel**
Rosh Yeshivat Ahavat Shalom

Book No. 671

adapted by **R. Steinberg**

© Copyright 2021

Yeshivat Ahavat Shalom

All rights reserved. No part of the contents of this book may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written consent of the publisher.

Yeshivat Ahavat Shalom

12 Levi Yitzhak Miberdichov St., Jerusalem

P. O. Box 5515

Tel: 02-5370970

Fax: 02-5370088

office@ahavatshalom.org.il

This edition of the Haggadah shel Pesah
is published in honor of our dear friend

Mordechai ben **Rosa Chayah**
and his wife
Channah bat **Perel**

May the merit of the Torah preserve and protect them.
May they enjoy great nahat from all their children and see
them build good Jewish homes, with much spiritual and
material blessing and success.

הגדה של פסח

סדר כל חמירא

קודם הבדיקה יברך ברכה זו

בְּרִיךְ אֱתָהּ יְהוָהנִי יֵאָהֲדוּנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּיעוּר חֻמֵּץ:

לא ידבר בין הברכה לתחילת הבדיקה, וטוב להזהר מדיבור אפילו תוך הבדיקה עצמה

ואחר כלות הבדיקה יאמר כל חמירא וכו' שלש פעמים

כָּל חֲמִירָא דְאִיפָא בְרִשּׁוּתִי. דְּלֹא חֲזִיתִיהּ. וְדִלֹא
בְּעֶרְתִּיהּ. לְבָטִיל וְלֹהוּי (הַפֶּקֶר) כְּעַפְרָא דְאֶרְעָא:

וביום ארבעה עשר נכון לזהר ולשרוף החמץ קודם זמן איסורו. וקודם שריפת החמץ יבטלו פעם אחרת,

ויאמר שלש פעמים:

כָּל חֲמִירָא דְאִיפָא בְרִשּׁוּתִי. דְּחֲזִיתִיהּ וְדִלֹא חֲזִיתִיהּ.
דְּבְעֶרְתִּיהּ וְדִלֹא בִיעֶרְתִּיהּ. לְבָטִיל וְלֹהוּי (הַפֶּקֶר)
כְּעַפְרָא דְאֶרְעָא:

סדר ליל פסח

(א) יהיה שולחנו ערוך מבעוד יום, כדי שיקדש מיד כשתחשך, דהיינו אחר צאת הכוכבים: (ב) ישתה כל ארבע הכוסות, ויאכל כל ד' כזיתות מצה, בהסיבה על צד שמאל. ואפילו איטר מיסב על שמאל כל אדם: (ג) לכתחלה צריך לשתות כל הרביעית בבת אחת (והוא כ־87 גרם). אבל בדיעבד אם שתה רוב רביעית יצא. ולא יפסיקנו בב' שתיות. ובדיעבד, אפילו הפסיק כמה פעמים יצא. וידחוק עצמו לפחות בכוס שלישי או רביעי לשתות רביעית שלם, כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה על היין. ואם יש בכוס כמה רביעיות צריך לשתות רובו: (ד) כל הארבע כוסות צריכין שטיפה והדחה, שירחצם מבית ומחוץ בכל פעם: (ה) בעל הבית ימזוג לו הכוס אחד מבני הבית דרך חרות. גם יקבל הכוס בב' ידיו מב' ידיו של הנותן: (ו) נשים חייבות בכל סדר הלילה כאנשים:

סדר הקערה

מביאין לפני בעה"ב קערה שיש בה ג' מצות, מרור, חרוסת, כרפס, זרוע (טוב שיהיה צלי) וביצה (שלוקה). ובעל הבית יסדר הקערה כסדר הזה:

החומץ או מי המלח יניחנו מחוץ לקערה. אם הוא מיץ לימון ימזגנו במים. ואם חל בשבת יזהר שלא יעשה מי מלח בשבת:

קִדְּשׁ. וְרַחֵם. כְּרַפֵּס. יַחֵם. מִגִּיד.
 רַחֲצָה. מוֹצִיא מִצָּה. מְרוֹר.
 כּוֹרֵךְ. שְׁלַחַן עוֹרֵךְ. צֶפּוֹן.
 בִּרְךְ. הַלֵּל. נִרְצָה.
 קִדְּשׁ.

The Seder Plate

קערה

The Seder plate (*ke'arah*) and its components correspond to the nine *Sefirot* of *Hesed*, *Gevurah*, *Tiferet*, *Netzah*, *Hod*, *Yesod*, *Keter*, *Hochmah*, and *Binah*. The Seder plate itself, with all its components, corresponds to *Malchut*, the tenth *Sefirah*, which encompasses the other nine, and this is how they are arranged on the plate (see diagram).

יקח הכוס של יין ביד ימין ויקדש, ומברך שהחיינו, ואם חל בשבת אומר ויכלו, ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז, ושותהו בהיסיבה ואינו מברך אחריו. מרן הק' סימן תע"ג [סעיפים א"ב], יעויין שם.

אם חל בשבת יאמר קודם הקידוש יום הששי:

יום הַשִּׁשִּׁי: וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צִבְאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלֹאכְתּוֹ
אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ, כִּי בּוֹ שָׁבַת
מְכַל-מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

ואם חל בחול מתחיל:

אֱלֹהֵי מוֹעֲדֵי יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ. אֲשֶׁר-תִּקְרְאוּ אֹתָם
בְּמוֹעֲדָם: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת-מַעֲדֵי יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ אֶל-בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל:

סְבְּרֵי מִרְנָן

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יאהדונהי, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ
 מִכָּל-עַם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל-לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצּוֹתָיו, וַתִּתֵּן לָנוּ
 יְהוָה יאהדונהי אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שְׁבִתוֹת לַמְנוּחָה ו)מוֹעֲדִים
 לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׂשׁוֹן אֶת יוֹם (לשבת הַשְּׁבִת הַזֶּה וְאֶת יוֹם)
 חֵג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, וְאֶת יוֹם טוֹב מִקְרָא קֹדֶשׁ הַזֶּה, זְמַן חֲרוּתֵנוּ,
 בְּאַהֲבָה מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיציאת מִצְרַיִם, כִּי בָנוּ בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ
 קִדְּשָׁתָּ מִכָּל-הָעַמִּים, (לשבת וְשִׁבְתוֹת) וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ (לשבת בְּאַהֲבָה
 וּבְרָצוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשִׂשׁוֹן הַנִּחְלָתָנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יאהדונהי,
 מְקַדֵּשׁ (לשבת הַשְּׁבִת ו)יִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים:

In commemoration of the exodus from Egypt

זכר ליציאת מצרים

Why do we commemorate the exodus from Egypt not only in *Kiddush* on Pesah, but throughout the year? Because the miracles of the Exodus imbued our people with *emunah*, the belief and faith in Hashem that would accompany and sustain them through many centuries of exile and persecution ahead. The Exodus showed the world that Hashem is not only Elokim, the Creator recognized by Pharaoh and the ancient nations. The Ten Plagues, a series of spectacular open miracles that overturned the natural order, revealed Hashem's *hashgahah peratit*, the ongoing Divine providence

and intervention associated with the Name *yud-keh-vav-keh*, the *Shem Havayah*. This *emunah* would reach its culmination at the Splitting of the Sea, and we continue to pass it on to our children in every generation.

For You chose us

כי בנו בחרת

The world was created for the sake of a chosen people of Israel, who would study and fulfill the Torah (see Rashi, *Bereshit* 1:1). Until the Generation of the Dispersal, any righteous, worthy individual could have been chosen as the progenitor of this future nation, but there were no contenders. Then Avraham, a man without equal, came on the scene. On his own, he achieved awareness of the Creator and taught the world the existence of one G-d. Avraham earned the role of founder of Hashem's chosen people for all time (*Derech Hashem* 2:4), a choice that continues to prove itself as we cling proudly to Hashem and His Torah, thousands of years after Avraham.

Who sanctifies Israel and the times [of the Festivals]

מקדש ישראל והזמנים

The *Kiddush* of the Festivals differs from the *Kiddush* of Shabbat. It mentions the sanctity of the people of Israel, even before the sanctity of the Festivals, while the Shabbat *Kiddush* says only, "Blessed are You, Hashem, Who sanctifies the Sabbath." This is because we do not have to sanctify Shabbat; the sanctity of Shabbat is permanent and inherent, established by Hashem at the time of the six days of Creation. The dates of the Festivals are different – they require the input of the Jewish people, who sanctify the New Moon, establishing the date of *Rosh Hodesh* and by extension, the days when the Festivals will fall (see *Betzah* 17a).

Who kept us alive and sustained us and brought us to this time

שהחיינו וקיימנו והגענו
לזמן הזה

Every Jewish Festival has a unique, inherent spiritual power that is reawakened every year on the day of the Festival, both positive and negative (*Shaar HaKavanot*, *Derush Bet Moed*, p. 76d). On Pesah, the impure force (*kelipah*) of Egypt and Pharaoh that enslaves the Jews is aroused, and the special mitzvot of Pesah help us overcome it and renew the power of redemption inherent in these days.

אם חל פסח במוצאי שבת בין יום א' בין יום ב' אומר:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָהנוּ יְאֵהֲדוּנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא מְאֹרֵי הָאֵשׁ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָהנוּ יְאֵהֲדוּנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל, וּבֵין אֹר לְחֹשֶׁךְ, וּבֵין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים, וּבֵין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשִׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בֵּין קֹדֶשֶׁת שַׁבָּת לְקֹדֶשֶׁת יוֹם טוֹב הַבְּדִלָּה, וְאֵת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשִּׁשֶּׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה הַקֹּדֶשֶׁת וְהַבְּדִלָּה, וְהַקֹּדֶשֶׁת אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּקֹדֶשֶׁתָּהּ, בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָהנוּ יְאֵהֲדוּנָהּ, הַמְּבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹשֶׁךְ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוָהנוּ יְאֵהֲדוּנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁהַחֲיָנוּ וְקִיָּמָנוּ וְהַגִּיעָנוּ לְזִמְן הַזֶּה:

וישתה הכוס בבת אחת בהסיבת שמאל:

First cup of wine

כוס ראשון

Kiddush is the first of the four cups of wine drunk at the Seder. The Four Cups are associated with the Four Expressions of Redemption, and they represent redemption and liberation from the four exiles endured by the Jewish people: Babylonia, Persia and Media, Greece, and Rome. The exile in Egypt, the first in our nation's history, is not counted on its own as one of the four because it is the root of all the other exiles; the suffering of the other exiles is linked to the enslavement in Egypt. So too, the redemption from Egypt is the root of all future redemptions.

וְרַחֵץ.

יטול ידיו בלתי ברכה, לצורך טיבול הכרפס, ואפילו שאין ידיו נוגעות במשקה צריך נטילה, כמו שפסק מרן הק' בסימן קנ"ח [סעיף ד], עיין שם. וכתב מור"ם בהג"ה שם דאפילו אינו מטביל רק ראש הירק או הפרי אפילו הכי יטול, עיין שם. וכתב בבאר היטב אות י"ב, והוא הדין אם אוכל בכף צריך נטילה, עיין שם.

כֶּרֶפֶס.

יקח ממנו פחות מכזית ומטבילו בחומץ ומברך בורא פרי האדמה, ויאכל בלא הסיבה כמו שהביא הגאון הרב שמחת הרגל עיין שם, והביא שם כמה טעמים שנאמרו באכילת כרפס, יעו"ש זיע"א.

בְּרִיךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְּרֵי הָאֲדָמָה:

ויאכלנו בלא הסיבה. ויזהר להשאיר בקערה מעט מהכרפס עד אחר המוציא, דצריך שיהיה סוד הקערה שלם עד לאחר אכילת מצה ומרור:

Karpas

כרפס

The halachic authorities rule that any vegetable can be used for *karpas*, but according to the Arizal, we should only use the specific vegetable known as *karpas* (celery). The *gematriya* of the word *karpas* and the Divine Name associated with it are related only to this vegetable, and not to any other. The same is true of the other mitzvot. The detailed halachic requirements of any mitzvah are essential in bringing about the related *tikun* in the higher spiritual worlds in full (see *Shaar HaKavanot*, p. 83a).

יֶחֱץ.

יקח המצה האמצעית ויחלקנה לחצאין, ויתן חציה לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן, וחציה השנית ישים בין שתי השלימות. מרן הקדוש ז"ל שם [תעג, ו].

מִגִּיד.

בְּבִהִילוֹ יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם

מוזגין לו כוס שני ואומר עליו האגדה כולה, וצריך לאומרה ביראה ואהבה ושמחה רבה. ונשים חייבות בהגדה, ולכן צריך להזהירם שיתנו דעתן לסיפור הנס.

In haste we left Egypt

בבהילו יצאו ממצרים

What was the great rush to leave Egypt? After hundreds of years, why was the extra time it would take the Jews' dough to rise and bake too long to wait?

The centuries the Jews had spent living in Egyptian society had plunged the nation's weaker elements to "the forty-ninth gate of impurity," only one step before the point of no return. They left Egypt just in time, before they fell to the "fiftieth gate of impurity" (*Zohar Hadash*, p. 31a) and were beyond help. This is why when the day of the Exodus arrived, they departed "in haste" (*Shemot* 12:11; *Devarim* 16:3), and "could not delay" (*Shemot* 12:39). For the *tzaddikim*, the forty-ninth "gate"

כשאומר הא לחמא עניא, יגביה המצה הפרוסה שבין שתי השלמות:

הָא לַחְמָא עֲנִיא. דִּי אֵכְלוּ אֲבֹהֵתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם.
כָּל דְּכָפִין יִיתִי וַיְכּוֹל. כָּל דְּצָרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסֹחַ. הַשְׁתָּא
הָכָא. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. הַשְׁתָּא הָכָא עֲבָדִי.
לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל בְּנֵי חֹרִין:

was also impassable. They had retrieved and rectified the *nitzotzot kedushah* (sparks of holiness) in Egypt, descending as far as the forty-ninth level of impurity. But they had not yet received the Torah, and without it, they had reached their spiritual limits and could accomplish no more – for them too, it was time to leave (see *Ohr HaHayyim, Shemot 3:8*).

This is the bread of affliction

הא לחמא עניא

Even at the most lavish Seder we begin with a tangible reminder of the affliction of slavery – the simple, flat matzot our ancestors ate in Egypt. If we don't remember the depths of the suffering, represented by the matzah, we will not appreciate the miracles of the Exodus that set us free to serve Hashem.

Next year in the Land of Israel as free men

לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין

Why does the Haggadah repeat “next year in the Land of Israel,” now adding that we will be there as *bne horin*, free men? Because true redemption and freedom are not only a matter of physical freedom and where we live. False messiahs of all kinds focus only on physical liberation. In contrast, Hashem instructed Moshe to inform the nation's Elders of the upcoming redemption with the double

אחר כך יצוה להניח הקערה בסוף השולחן, גם ימזגו הכוס השני ויניחו לפניו, כדי שישאלו "מה נשתנה":

מַה־נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל־הַלַּיְלֹת.

שֶׁבְּכָל־הַלַּיְלֹת אֵין אֲנַחְנוּ מְטַבְּלִין אֶפְלוּ פַּעַם אַחַת. וְהַלַּיְלָה
הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים:

שֶׁבְּכָל־הַלַּיְלֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ אוּ מַצָּה. וְהַלַּיְלָה הַזֶּה
כָּלוּ מַצָּה:

wording “*pakod pakadeti*, I will surely remember” (*Shemot* 3:16). The Elders would recognize that Moshe was truly sent by Hashem because the Exodus he spoke of would not be one-dimensional. It would be both physical and spiritual redemption, freeing the Jews from Egyptian slavery to receive Hashem’s Torah. Even in *Eretz Yisrael*, “the only free person is one who engages in Torah study” (*Avot* 6:2; see *Imre Daat*, vol. 2, *HaGoel HaAmiti*, pp. 265–267).

Why is this night different from all the other nights?

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

Maggid, the main body of the Haggadah, begins with a series of questions, because a question-and-answer format is especially effective for learning and remembering. The mitzvah of recounting the story of the Exodus is based on parents answering their children’s questions: “And if your son asks you tomorrow” (*Devarim* 6:20), and “And it shall be if your son asks you tomorrow” (*Shemot* 13:14).

On all the other nights...and on this night

שבכל הלילות...והלילה הזה

The Four Questions highlight differences between the Seder night and all the other nights of the year. They also point out the contradictions at the Seder: we eat matzah, the “bread of affliction,”

שֶׁבֶכַל-הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין שָׂאֵר יִרְקוֹת. וְהַלֵּילָה הַזֶּה
מָרֹר:

שֶׁבֶכַל-הַלֵּילוֹת אֲנַחְנוּ אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסַבִּין.
וְהַלֵּילָה הַזֶּה בָּלָנוּ מְסַבִּין:

מחזירין הקערה לפניו על השולחן, ויגלה המצות בשעת אמירת ההגדה:

עֲבָדִים הָייְנוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, וַיֹּצִיאֵנוּ יְהוָה יְאֵהֲדוֹנָהּ אֱלֹהֵינוּ
מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֹרֹעַ נְטוּיָה, וְאֵלֹנוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ
בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם עַדִּין אֲנַחְנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ

and bitter *maror* as reminders of slavery, yet we also recline and dip our food like free men (see *Bayit Hadash, Orah Hayyim* 473:8). These contradictions, from one end of the spectrum to the other, commemorate our ancestors' experience and are part of the story of the Exodus we tell our children. We began with the abject misery of slavery that had no way out. Hashem intervened with a series of spectacular miracles, and everything changed. The matzah and *maror* on one hand, and the reclining and dipping on the other, parallel the dramatic shift from slavery to redemption.

We were slaves to Pharaoh in Egypt

עבדים היינו לפרעה במצרים

This is the answer to all the questions, and the beginning of the mitzvah of telling the story of the Exodus. Everything we do on this night is a reminder of our slavery and subsequent miraculous liberation.

מִשְׁעֲבָדִים הָיִינוּ לַפַּרְעָה בְּמִצְרַיִם, וְאִפְּלוּ בָּלָנוּ חֲכָמִים, בָּלָנוּ
נְבוֹנִים, בָּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת־הַתּוֹרָה, מִצּוּהַ עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיציאת
מִצְרַיִם, וְכָל־הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיציאת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשַׁבַּח:

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנחנו ובני בננו משעבדים היינו לפרעה במצרים

**And if the Holy One, blessed be He, had not taken our fathers out of Egypt, we
and our children's children would still be slaves to Pharaoh in Egypt**

This is not ancient history. It is Hashem's *hesed* that spared us from being trapped in miserable lives of slavery to this day. We need to feel the miraculous transition from slavery to freedom experienced by our ancestor as if it were part of our own lives.

ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה, מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים

**And even if we are all knowledgeable, are all wise, [and] all know the Torah, we
are commanded to recount the exodus from Egypt**

The central mitzvah of the Seder is recounting the events of the Exodus. Why does the Haggadah point out that this applies even to Torah scholars – why would we imagine that they are exempt? One answer is that a Torah scholar has already fulfilled the purpose of the Exodus and achieved personal freedom through his Torah study (see *Avot* 6:2). Despite this, he too needs to recall the slavery and subsequent miraculous redemption and discuss it at length, even if he thinks his time would be better spent studying Torah in greater depth.

ואפילו כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה, מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים

**And even if we are all knowledgeable, are all wise, [and] all know the Torah, we
are commanded to recount the exodus from Egypt**

The Haggadah describes very accomplished Torah scholars: They are *hachamim*, with extensive knowledge of Torah; *nevonim*, who study in depth; and they know the Torah – they can apply

מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ. וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה. וְרַבִּי
עֲקִיבָא. וְרַבִּי טַרְפוֹן. שֶׁהָיוּ מְסַבִּין בְּבֵנֵי בְּרַק, וְהָיוּ
מְסַפְּרִים בִּיציאת מצרים כָּל־אוֹתוֹ הַלַּיְלָה, עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם
וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

their knowledge and analysis to practical halachic conclusions. These three levels of Torah wisdom parallel our request in *Shemoneh Esre* for the *hochmah*, *binah*, and *daat* of Torah wisdom.

We are commanded to recount the exodus from Egypt

מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים

We *remember* the Exodus every day, year-round, twice daily in *Keriat Shema* and on other occasions as well, similar to the way we are obligated to remember Amalek's attack after the Exodus (*Devarim* 25:17–19), the evil scheme of Balak and Bilam (*Michah* 6:5), and more. Simply recalling and mentioning these events is sufficient. *Recounting* the events of the Exodus, preferably at length, with detailed explanation, is a special mitzvah fulfilled on the Seder night.

An incident concerning Rabbi Eliezer and Rabbi Yehoshua and Rabbi Elazar ben Azariah and Rabbi Akiva

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא

These great *Tannaim* did not stop talking about the Exodus until dawn, when their students reminded them that it was time to fulfill another mitzvah and recite *Keriat Shema*. The *Mekubalim* teach that Pesah and the days of the *Omer* that follow are the root of the entire year, and they understood that their recounting of the events of the Exodus would have spiritual ramifications that extended far beyond that night (see *Nehar Shalom*, p.32c).

I am like a seventy-year-old

הרי אני כבן שבעים שנה

Rabbi Elazar ben Azariah was elevated to the prestigious position of *Nasi* in his teens. For a position of such authority his youthful appearance was not an advantage, and the Sages relate that his hair miraculously turned white so that he looked like a venerable sage. Rabbi Elazar ben Azariah may have been happy with this turn of events for another reason as well – instead of attributing the respect others showed him to his vast Torah knowledge, he could now humbly claim that they were only honoring him because they thought he was elderly.

All the days of your life, to include the era of Mashiah

כל ימי חיך, להביא לימות המשיח

Will we still be talking about the Exodus from Egypt even after *Mashiah* comes? According to some opinions, the enormous miracles of the final redemption will overshadow the Exodus, and we will no longer be obligated to remember and commemorate it. According to other opinions, while the Exodus will be considered a minor miracle in comparison to the final redemption, we will still be obligated to remember it. The Rambam (*Hilchot Melachim* 12:2) writes that in the initial era after *Mashiah*, before the Resurrection of the Dead, the world will be much as we know it now, with one exception: we will be free of the yoke of the nations. We will still fulfill all the mitzvot, including the mitzvah of recounting the miracles of the Exodus, even after the great Redemption of *Mashiah* (*Berachot* 12b).

ברוך המקום ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא. כנגד ארבעה בנים דברה תורה

Blessed is the Omnipresent, blessed is He. Blessed is He Who gave Torah to His nation Israel, blessed is He. Concerning four sons, the Torah spoke

The words “Blessed is the Omnipresent, blessed is He. Blessed is He Who gave Torah to His nation Israel” introduce the questions of the Four Sons. Why? To teach us, even before we present the

אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזַר בֶּן־עֲזַרְיָה, הִרִי אֲנִי כַּבֵּן־שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא
זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת, עַד שֶׁדָּרָשָׁה
בֶּן־זוֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר, לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם יְצִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל
יְמֵי חַיֶּיךָ: יְמֵי חַיֶּיךָ – הַיָּמִים, כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ – הַלַּיְלוֹת, וְחֻכָּמִים
אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ – הָעוֹלָם הַזֶּה, כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ – לְהִבְיֵא לִימּוֹת
הַמָּשִׁיחַ:

בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא, בְּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא, כְּנֶגֶד אַרְבַּעַה בָּנִים דְּבָרָה

questions, that Hashem's Torah has answers for everyone, no matter what his level and spiritual standing.

Concerning four sons, the Torah spoke

כנגד ארבעה בנים דברה תורה

The four sons are symbolic of four periods in our history.

The wise son (*hacham*) represents the *dor de'ah*, “the generation of wisdom” (*Zohar*, vol. II, p. 62b; see *Vayikra Rabbah* 9:1) who left Egypt and received the Torah. They learned Torah full time for decades, free of material worries, with Moshe Rabbenu as their teacher.

תורה, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאל:

The wicked son (*rasha*) corresponds to the generation that entered the Holy Land, extending through the era of the judges and kings, up to the destruction of the Second Temple. They had unequalled material and spiritual assets, including prophecy, monarchy, and the two Temples, but many abandoned spirituality and sinned.

The simple son (*tam*) represents the generations following the Destruction, including the period of the *Geonim* and the great Early Authorities, up to our own times. They lived difficult lives of oppression in exile, surrounded by disastrous influences, far removed from *Eretz Yisrael* and the Temple, but despite it all they remained unblemished, perfect and whole (*temimim*) in their piety and service of Hashem. For hundreds of generations, until the advent of the Enlightenment and Reform in the eighteenth century, even if individuals went astray, wholesale abandonment of Torah and mitzvot was unheard of.

The last of the sons, the one who does not know how to ask (*she'eno yode'a lishol*), represents the generations of the final period before the arrival of the Redeemer. Many in this generation have no interest in spiritual matters – they are so assimilated and so ignorant of Torah that they don't even know to ask the questions.

We can reach them all – the Torah holds the answers for each of these “sons.”

Concerning four sons, the Torah spoke

כנגד ארבעה בנים דברה תורה

Why are these four groups called four “sons”? Because it is the children, our sons, who face the new struggles presented in every generation by an updated *yetzer hara*, now complete with

חכם מה הוא אומר, מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה
יהוה אלהינו יאהדונהי אלהינו אתכם. אף אתה אמור לו בהלכות
הפסח. אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן:

רשע מה הוא אומר, מה העבדה הזאת לכם. לכם ולא לו,
ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעקר. אף אתה
הקה את שניו ואמור לו, בעבור זה עשה יהוה אלהינו יאהדונהי לי
בצאתי ממצרים. לי ולא לו, ואלו היה שם לא היה נגאל:

תם מה הוא אומר, מה-זאת, ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו
יהוה אלהינו יאהדונהי ממצרים מבית עבדים:

smartphone and social media. To them, the old tests and solutions are tame and passé. It is up to us to show them that the Torah addresses their issues and questions as well, and provides timeless answers suited to today and tomorrow.

One wise and one wicked

אחד חכם ואחד רשע

The wise son, the best of the group, heads the list. Shouldn't the wicked son, the worst of all, be last, instead of right after the wise son? It may be that this is the safest arrangement. The simple son and the one who does not know how to ask are no match for the wiles of the wicked son, and will

וְשִׂאֵינוּ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל, אֶת פֶּתַח לוֹ, שְׁנֵאֲמַר, וְהַגְדַּת לְבִנְךָ בַּיּוֹם
 הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֶבֶר זֶה עָשָׂה יְיָ לְיִשְׂרָאֵל בְּיָהוּדָה לִי בְּצֵאתִי
 מִמִּצְרָיִם. יְכוּל מֵרָאשׁ חוֹדֶשׁ, תִּלְמוּד לֹמֵר בַּיּוֹם הַהוּא. אִי בַּיּוֹם
 הַהוּא, יְכוּל מִבְּעוֹד יוֹם, תִּלְמוּד לֹמֵר בְּעֶבֶר זֶה, בְּעֶבֶר זֶה לֹא
 אָמַרְתִּי אֵלָּא בְּשָׁעָה שְׂמִינִי וּמְרוֹר מְנַחִים לְפָנֶיךָ:

be easily swayed by his influence. The wise son, on the other hand, can contend with him and may even be able to inspire him to improve.

ושאינו יודע לשאול, את פתח לו

And the one who does not know how to ask, you open up for him

This son needs a special approach: We are not instructed to immediately tell him the truths of Torah – only to “open up for him,” stimulating his mind so that he begins to inquire. If we can open him up enough to take an interest, to think and ask, we will be able to introduce him to Torah. Once he can ask, he can learn.

ושאינו יודע לשאול, את פתח לו

And the one who does not know how to ask, you open up for him

Today, many Jews of all ages are so woefully ignorant of their own heritage that they don't even know that there are questions to ask. Fellow Jews can open up the treasures of Torah to their brethren. While it may demand some sacrifice, Hashem will reward them with special success in their own Torah study. We learn this from our Forefather Avraham. His constant involvement in teaching and outreach should have disqualified him from receiving prophecy, but he was granted this lofty spiritual achievement because of his devotion to educating the masses about the existence of the one G-d (see introduction, Responsa *Hatam Sofer*, *Yoreh Deah*).

מִתְחַלֵּל עֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשֵׁי קָרְבָנוּ הַמָּקוֹם
 לְעֲבֹדָתוֹ, שְׁנֹאמַר, וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל-כָּל-הָעָם, כֹּה-
 אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּעֶבֶר הַנָּהָר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם
 מֵעוֹלָם, תֵּרַח אָבִי אֲבִרָהָם וְאָבִי נָחוֹר, וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים.
 וָאֶקַּח אֶת-אֲבִיכֶם אֶת-אֲבִרָהָם מֵעֶבֶר הַנָּהָר, וָאוֹלַךְ אֹתוֹ בְּכָל-
 אֶרֶץ כְּנָעַן, וָאֲרָבָה אֶת-זֶרְעוֹ, וָאֶתֵּן-לוֹ אֶת-יִצְחָק, וָאֶתֵּן לְיִצְחָק
 אֶת-יַעֲקֹב וָאֶת-עֵשָׂו, וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת-הָר שְׁעִיר לְרִשְׁתָּהוּ אוֹתוֹ,
 וַיַּעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרַיִם:

And now the Omnipresent brought us close to His service

ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו

On Pesah the Jews were freed from Egyptian slavery to become servants of Hashem for all time. But Pesah also introduced a new and vital element in the relationship between Hashem and His people: "Israel is My firstborn son" (*Shemot* 4:22). We serve Hashem like sons, out of love and devotion, while maintaining the awe and fear of a servant to his master.

בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלוהים אחרים. ואקח את אביכם את אברהם
 מעבר לנהר

Your ancestors had always lived across the river, Terah, the father of Avraham and the father of Nahor, and they served other gods. And I took your father Avraham from across the river

The Haggadah mentions not once, but twice, that Avraham and his father, Terah, were *me'ever lanahar*, from across the river. Why is this geographical detail so important? Because of the moral

strength these words imply: “The entire world was on one side (*ever*), and [Avraham] was on the other side” (*Bereshit Rabbah* 42:8). He was Avraham HaIvri, the only man in his generation to reject the idols of the times and serve Hashem, the One G-d. This trait was hereditary and deeply ingrained. Terah corrupted what could have been a positive trait. He too was a stubborn man who stood by his pagan beliefs, never deviating from the evil norms of the day. Avraham turned this trait around, using it to stand alone against a world ignorant of the Creator. He would pass it on to Yitzhak and Yaakov, and to countless generations of Jews who stand apart from the non-Jewish nations and maintain their loyalty to Torah.

ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו

And I gave him Yitzhak, and to Yitzhak, I gave Yaakov and Esav

The births of Yitzhak and Yaakov were not natural occurrences. These children were miracles, granted to barren parents after many years of prayer. This is why these verses (*Yehoshua* 24:3–4) say that Hashem gave Yitzhak to Avraham and Yaakov to Yitzhak, instead of simply saying that they were born to them. We tend to take the birth of children for granted, but no matter when they are born they are a gift from Hashem, and we should always be grateful (*Ritva, Perush Haggadah Shel Pesah*).

ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו

And I gave him Yitzhak, and to Yitzhak, I gave Yaakov and Esav

Yitzhak and Yaakov were “given” to their fathers in another sense as well. Hashem’s hand was especially apparent in their birth; they were lofty, holy souls, born in sanctity through miracles.

And I gave to Esav Mount Se’ir to inherit it

ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו

Yaakov would use the strength of character inherited from Avraham to separate from Esav and go his own way. Esav offered to travel with Yaakov, or at least leave some of his men with him. Yaakov turned him down, protecting his children from Esav’s disastrous influence. They would meet again some day at Se’ir, he told him – but that would only happen when *Mashiah* would come to judge Esav’s descendants (see *Bereshit* 33:14, Rashi).

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהִקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא
חָשַׁב אֶת־הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ
בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדַע תֵּדַע כִּי־גֵר
יִהְיֶה זֶרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וְעֲבָדִים וְעָנֹו אֶת־אֲרָבַע מֵאוֹת שָׁנָה:
וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֹנְכִי, וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכָשׁ גָּדוֹל:

And Yaakov and his sons went down to Egypt

ויעקב ובניו ירדו מצרים

Our Forefather Avraham left a debt to be paid. When Hashem promised Avraham that He would give *Eretz Yisrael*, at that time the Land of Canaan, to his descendants who would be born from Sarah, Avraham said, “How will I know that I will inherit it?” (*Bereshit* 15:7–8). For a *tzaddik* of Avraham’s enormous stature, this request for a sign that Hashem would fulfill His promise was indicative of a flaw in faith, even though Yitzhak had not even been conceived yet. Avraham received his sign at the Covenant between the Parts: a terrifying prophetic vision of 400 years of exile and enslavement for his descendants, culminating in great salvation for the Jews and Divine judgment for their oppressors. Who would be the descendants and heirs to fulfill the prophecy and pay Avraham’s debt? Not Yishmael and the sons of Keturah, and not Esav; they all went their separate ways. It would be Yitzhak’s son Yaakov and Yaakov’s children “who went down to Egypt” to pay the debt and reap the reward, as Hashem foretold to Avraham.

The Holy One, blessed be He, calculated the end

הקב"ה חשב את הקץ

Hashem sent Moshe to confront Pharaoh, demanding that he free his Jewish slaves. The mission appeared to be a failure – Pharaoh retaliated by increasing the Jews' workload. Moshe asked Hashem why He was making matters worse for the Jews. Hashem told him that Pharaoh would chase the Jews out himself after what He had in store for him, saying, "I am Hashem" (*Shemot* 5:22–6:2). The *Shem Havayah* (Hashem) represents Divine Loving-kindness. What seemed to be disaster was actually Hashem's love and compassion. The people's heightened suffering would reduce the original decree of 400 years of slavery (see *Bereshit* 15:13) by almost half, to 210 years, bringing their redemption much closer.

כמה שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים

As He said to our father Avraham at the Covenant between the Parts

What exactly was the great promise Hashem made to Avraham at the Covenant between the Parts? It was not only that Hashem would one day rescue Avraham's descendants from the persecution of exile after exile – it was also *that his descendants would be persecuted in exile after exile!* The rigors of exile would refine and purify the Jewish people, and prevent them from assimilating. The nations that oppress us will all fall, as Egypt did, and the Jews will emerge with the spiritual gains that are our rectification. But the Covenant between the Parts was more than a prediction of centuries of suffering at the hands of the nations. It was Hashem's assurance that throughout the lengthy exiles, He would be with the Jewish people, sharing in their pain, sustaining them, and enabling them to survive.

And afterward they will leave with great wealth

ואחרי כן יצאו ברכוש גדול

The "great wealth" the Jews took with them from Egypt was more than their former masters' valuables and clothing. They would emerge with the spiritual treasure of faith and trust in Hashem, Who had unleashed a series of Plagues that devastated the Egyptians but didn't touch the Jews, freeing them from a land where no slave had ever escaped.

יכסה המצות ויאחוז הכוס בידו הימנית, ויאמר:

הִיא שְׁעֵמֶדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שֶׁלֹּא אֶחָד בְּלִבָּר עָמַד
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אֶלֹּא שֶׁבְּכָל־דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם:

And afterward they will leave with great wealth

ואחרי כן יצאו ברכוש גדול

The Arizal explains that the “great wealth” was Egypt’s share of the *nitzztot kedushah*, sparks of holiness dispersed throughout the world after Adam’s sin. During their years in Egypt, the Jews retrieved and rectified these holy sparks, a process known as *birur* (*Shaar HaMitzvot*, *Parashat Re’eh*, *Inyan Mitzvot Zecher L’Yetziat Mitzrayim*). This is why the Torah forbids us to settle in Egypt (see *Devarim* 17:16) – once the land was divested of any trace of holiness, there is no reason for the Jews to return.

This is what stood by our ancestors and by us

היא שעמדה לאבותינו ולנו

These words refer to Hashem’s promise to Avraham. For countless generations it has preserved us and saved us from annihilation at the hands of endless oppressors. We can also suggest that it refers to Hashem’s *Shechinah*, the Divine Presence that suffers with us and accompanies us from one exile to the next, protecting us and keeping the Jewish people alive against all odds.

And the Holy One, blessed be He, saves us from their hands

והקב"ה מצילנו מידם

Every aspect of the survival of the Jewish people is miraculous. The era of open miracles is long over, but day after day, generation after generation, exile after exile, we are preserved as a people

מניח הכוס מידו ומגלה המצות:

צֹא וּלְמַד מִה־בִּקְשׁ לָבֵן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לִיעֲקֹב אָבִינוּ, שְׁפָרְעָה
 לֹא גִזַּר אֱלֹא עַל הַזְכָּרִים וְלָבֵן בִּקֵּשׁ לַעֲקֹר אֶת־הַכֹּל.
 שְׁנֵאמַר, אֲרָמִי אֲבִד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרִימָה וַיִּגְרֶשׁ שָׁם בְּמִתִּי מֵעַט
 וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וְרַב:

וַיֵּרֶד מִצְרִימָה, אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר. וַיִּגְרֶשׁ שָׁם, מִלֵּמַד שְׁלֹא יֵרֶד
 לְהִשְׁתַּקֵּעַ אֱלֹא לְגֹר שָׁם, שְׁנֵאמַר, וַיֹּאמְרוּ אֶל־פְּרָעָה
 לְגֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ, כִּי־אֵין מְרָעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי־כָבֵד
 הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וְעַתָּה יִשְׁבֹּנוּא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן:

through a series of miracles in the guise of “natural” events that save us from annihilation and allow us to rebuild and flourish, even in the aftermath of tragedy and persecution.

And Lavan wanted to uproot everything

ולבן ביקש לעקור את הכל

Had Lavan succeeded in destroying Yaakov and his children, G-d forbid, the loss would have been far greater loss than even the death of the family. The world was created for the sake of the Jewish people who would one day receive the Torah (see Rashi, *Bereshit* 1:1). Killing Yaakov would destroy the very foundations of Creation itself.

בְּמַתִּי מֵעֵט, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרַיִם וְעַתָּה שְׁמֶךָ יְהוָה יִבְרַח יִשְׂרָאֵל כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב:

וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי גָּדוֹל, מִלֵּמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם: לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמָאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם:

יורד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול

And he went down to Egypt in small numbers and dwelled there, and became a great nation there

For Yaakov's pious family, Egypt was hardly a choice location. It was *ervat ha'aretz*, literally "the nakedness of the land" (*Bereshit* 42:9), where immorality and the worst forms of moral decadence reigned (*Esther Rabbah* 1:17; *Seder Eliyahu Rabbah* 7, "u'mah nishtanet Mitzrayim"). Yet it was in this degenerate land that Yaakov's family would grow into a nation and ready themselves for their mission as Hashem's people.

יורד מצרימה, אנוס על פי הדבור

And he went down to Egypt, compelled by Hashem's command

The arrival of Yaakov's family in Egypt was preceded by a lengthy, complex series of events, going back to the envy of Yosef's brothers and their decision to sell him into slavery. These occurrences, orchestrated by the Almighty, were all heading in one direction: the fulfillment of His promise to Avraham.

And he dwelled there: this teaches you that he did not go down [to Egypt] to settle, but rather, to sojourn there

ויגר שם, מלמד שלא ירד להשתקע, אלא לגור שם

Yaakov's family would be living in Egypt, but they had no plans to put down roots in this foreign land. This should be true of every Jew residing in any country other than *Eretz Yisrael*. We live there to accomplish whatever Hashem has destined for us and bring about the *tikunim* necessary in that country. The Jews in Egypt retained their distinctive identity as a nation apart – a lesson for their descendants in all times and in all generations.

ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן

And now, your servants [the Jewish people] will live in the Land of Goshen

The exile in Egypt was the root of all the exiles to come, with parallels applicable in subsequent exiles. Our Forefather Yaakov foresaw the troubles of changing times, and he sent his son Yehudah ahead to establish a *bet midrash* for Torah study in Goshen (see *Bereshit* 46:28, Rashi). Those who immersed themselves in intensive Torah study, the Tribe of Levi in particular, would be spared the suffering of slavery (see Rashi, *Shemot* 5:4; *Alshich*, *Shemot* 3). Centuries later, the great Torah centers of Sura and Pumpedita in Babylonia were spared persecution and exile at the hands of Greece and Rome for many years (see *Tanhuma*, *Noah* 3). Even now, Torah study can take the place of suffering, surely a vastly preferable option (see *Shaar Ruah HaKodesh*, *Kavanot HaTa'anit*, p. 7b).

With seventy souls your ancestors went down to Egypt

בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה

Nefesh, soul, is a singular term. The Jewish people, no matter how numerous they grow, are all part of the one lofty soul instilled in Adam by Hashem.

This teaches you that they stood out there [as Jews]

מלמד שהיו מצוינים שם

The impact of Egyptian slavery was devastating not only physically, but also spiritually. Many Jews died during the Plague of Darkness because they were unworthy of redemption (*Tanhuma*, *Beshalah* 1), and the others had to be whisked out of Egypt before they too hit rock bottom (*Zohar Hadash*, p. 31a). Yet even in this disastrous situation, there were Jews who stood out in Egypt for their piety and

וְרַב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר רַבְּבָה כְּצִמְחַת הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךָ, וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי
וְתִבְאִי בַּעֲדֵי עַדָּיִים, שְׂדִים נִכְנוּ וְשַׁעֲרֶךָ צִמְחָה וְאַתָּה עֲרַם
וְעָרִיהָ: וְאָעֵבֶר עָלֶיךָ וְאַרְאֶךָ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאָמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ
חַיִּי וְאָמַר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי:

refinement, retaining their distinctive names, language, and high moral standards, and refraining from forbidden speech (*Vayikra Rabbah* 32:5). These *tzaddikim* retrieved and rectified the holy sparks (*nitzotzot kedushah*) present in Egypt since the time of Adam's sin, even as far down as the "forty-ninth level of impurity."

And the children of Israel were fruitful and multiplied and increased and became very, very mighty

ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד

The rapid growth of the Jewish population in Egypt, with the frequent birth of sextuplets, did not just happen. All the 600,000 souls of Israel had to be involved in the *tikun* brought about through the enslavement in Egypt and the Exodus.

I made you grow like the plants of the field

רבבה כצמח השדה נתתיך

Cutting and pruning plants helps them grow all the better. The same is true of our people. Throughout our exiles, the nations attempt to cut us down and eliminate us, G-d forbid, but with Hashem's help, the hard times are followed by new growth.

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי, ואומר לך, בדמיך חיי

And I passed over you and I saw you wallowing in your blood, and I said to you, "With your blood you will live, and I said to you with your blood you will live"

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה:

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה,
וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם־הוּא עַל שְׁנֵאֵינוּ,
וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ:

The blood of the Pesah sacrifice and the blood of circumcision were two sources of merit granted to the Jews prior to the Plague of the Firstborn. Hashem had already promised Avraham at the Covenant between the Parts that He would take the Jews out of Egypt. Wasn't His promise enough? Apparently, the Jews did need more, because of the timing. Hashem had promised liberation after 400 years of slavery, and now the Jews would be leaving Egypt much earlier, after only 210 years. For that, they needed the additional merits of the Pesah sacrifice and circumcision.

And the Egyptians did evil to us, and they tormented us, and they imposed hard labor upon us

וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה

This is more than a list of the troubles of the enslaved Jews. Every aspect of their suffering had a purpose and prepared them for their future as Hashem's Torah nation.

“And the Egyptians did evil to us”: Pharaoh plotted to enslave the Jews forever, with no hope of escape. This scheme prepared them to become Hashem's servants for all time.

“And they tormented us”: Pharaoh instituted a system of taskmasters to squeeze the most out of his slaves. This was training in accepting the authority of parents, teachers, and Torah leaders who guide us in serving Hashem on increasingly higher levels.

וַיַּעֲנוּנוּ, בְּמוֹ שְׁנֵאֲמַר, וַיִּשִּׁימוּ עָלֵינוּ שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ
בְּסִבְלָתָם, וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה אֶת־פֶּתֶם וְאֶת־
רַעְמִסִּים:

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה, בְּמָה שְׁנֵאֲמַר, וַיַּעֲבֲדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּפָרָךְ:

וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה יֵהוּדֵנוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה יֵהוּדֵנוּ וַיִּרְא
אֶת־קָלְנוּ וַיִּרְא אֶת־עֲנִינוּ וְאֶת־עֲמָלְנוּ וְאֶת־לַחְצֵנוּ:

“And they imposed hard labor upon us”: The work itself was backbreaking and unending. This taught the Jews to carry the full-time, lifelong obligation of Torah and mitzvot with the dedication it demands.

ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו

And we cried to Hashem the G-d of our fathers, and Hashem heard our voices and saw our affliction and our toil and our pressure

“Our affliction” was the breakdown of family life. The Jewish slaves were too broken and exhausted to conceive children. Ruled by the Torah, they would regulate and uplift their marriages by observing the laws of Family Purity.

“Our toil” was the decree against their sons, who were snatched away and drowned in the waters of the Nile. In the future, Jewish parents would dedicate everything to raising their children in the

וַנִּצְעַק אֶל-יְהוָה יֵאָהֳדוּנָהּ אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וַיְהִי
בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאנְחוּ בְנֵי-
יִשְׂרָאֵל מִן-הָעֲבָדָה וַיִּזְעֻקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל-הָאֱלֹהִים מִן-
הָעֲבָדָה:

ways of the Torah, compared to life-giving water, even if it meant sending them to yeshivot far from home.

“Our pressure” was the constant, non-stop stress – there was never a break between one wave of oppression and the next. This would be a model for generations of righteous Jews, who would strive without letup for higher and higher levels of spiritual growth and achievement.

And we cried out to the G-d of our fathers

ונצעק אל אלוקי אבותינו

Prayer is our most powerful weapon: “The voice is the voice of Yaakov, and the hands are the hands of Esav” (*Bereshit* 27:22). Our success and salvation lay not with the might of the sword, “but rather, with the voice of prayer and words of Torah” (*Bereshit Rabbah* 65:20; *Etz Yosef*, *ibid.*).

ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו, וישמע ה' את קולנו, וירא את ענינו ואת לחצנו

And we cried to Hashem the G-d of our fathers, and Hashem heard our voices and saw our affliction and our toil and our pressure

Why does the Haggadah first say that the Jews cried out to Hashem and that He heard them, and only then that He saw their suffering? Hashem knows everything that transpires and was clearly well aware of the Jews' suffering even before they called to Him. When He heard their cries and saw that they had internalized the lessons of slavery, He knew that they would carry these lessons into the future and were ready for redemption.

וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קִלְנוֹ, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר, וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־
יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב:

וַיֵּרָא אֶת־עֲנִינוֹ, זֶה פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר, וַיֵּרָא
אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים:

ותעל שועתם אל האלוקים מן העבודה

And their cries ascended to Elokim because of the work

The harshest period of slavery in Egypt lasted eighty-six years, beginning six years before Moshe's birth (*Shir HaShirim Rabbah* 2:24; *Shaar HaHakdamot*, p. 84d). This number is significant – it is the *gematriya* (numerical equivalent) of the Divine Name Elokim, representative of strict Divine Judgment. During those difficult years, the Jews saw only Hashem's judgment, not His compassion.

וישמע אלוקים את נאקתם, ויזכור אלוקים את בריתו את אברהם, את יצחק ואת יעקב

And Elokim heard their cries, and Elokim remembered His covenant with Avraham, with Yitzhak, and with Yaakov

Even at the very worst times of *hester panim*, when Hashem does not reveal Himself openly to man and *Din* (Divine Judgment), as implied by the Name Elokim, dominates, He will never forget us. He still remembers His covenant with the Forefathers, and when we cry out to Him, we reawaken their merits and He hears us.

וְאֶת־עַמִּלְנוּ, אֱלֹהֵי הַבְּנִים, בְּמוֹ שְׁנֵאֲמַר, וַיֵּצֵא פָרְעָה לְכָל־עַמּוֹ
לֵאמֹר, כָּל־הַבֶּן הַיְּלֹד הַיְּאֲרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ, וְכָל־הַבֵּת תַּחֲיוֹן:

וְאֶת־לֶחֶצְנוּ, זֶה הַדִּחָק, בְּמוֹ שְׁנֵאֲמַר, וְגַם־רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ
אֲשֶׁר מַצְרִים לַחֲצִים אֹתָם:

וישמע אלוקים את נאקתם, ויזכור אלוקים את בריתו את אברהם, את יצחק ואת יעקב

And G-d heard their cries, and G-d remembered His covenant with Avraham, with Yitzhak, and with Yaakov

Our Forefathers, Avraham, Yitzhak, and Yaakov, excelled respectively in the traits of *Hesed* (Loving-kindness), *Din-Gevurah* (Strict Judgment and Might), and *Emet*, the Truth of Torah, also known as *Tiferet*, which is *Rahamim*, a combination of *Hesed* and *Din*. By perfecting these traits, the Forefathers challenged the ancient nations' belief that after Creation, G-d had left the world to the care of the angels and the zodiac: they revealed that Hashem rules the world, relating to man with *Hesed*, *Din*, and *Tiferet*. However, this revelation was on a limited scale, confined to their family and followers; the old misconceptions were still prevalent among the nations. The Exodus swept these beliefs away, now revealing Hashem's presence and power openly to the entire world. When Hashem heard the cries of the Jews – the descendants of Avraham, Yitzhak, and Yaakov – the covenant with the Forefathers and their special connection to Hashem came to the fore, with spectacular results.

Any boy that is born, throw him into the river

כל הבן הילוד היאורה תשליחוהו

The sinful souls of the Generation of the Flood, which originated from Adam, and of the Generation of the Dispersion, were reborn in the Jews enslaved in Egypt. Through the suffering and hardships of

וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַיָּהוּדִים מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבְמָרָא
גָּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתִּים:

וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַיָּהוּדִים מִמִּצְרַיִם, לֹא עַל יְדֵי מְלָאָךְ, וְלֹא עַל
יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלָא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
בְּכְבוֹדוֹ וּבְעֶצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה,
וְהִפֵּיתִי כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה, וּבְכָל־אֱלֹהֵי
מִצְרַיִם אֲעֹשֶׂה שְׁפָטִים, אֲנִי יְהוָה יְהוֹשֻׁעַ אֶת־הַיָּהוּדִים:

the Jewish slaves, including the unthinkable decree against Jewish babies, they would finally achieve rectification and purification.

וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה

And Hashem took us out of Egypt with a strong arm and an outstretched hand

Hashem's "strong arm" was raised against the Egyptians in punishment and revenge for their terrible deeds. His "outstretched hand" was extended to the Jews to draw them close to Him and help them repent.

With great fear and with signs and wonders

ובמורא גדול ובאותות ובמופתים

The "signs and wonders" of Egypt inspired great fear in both the Egyptians and the Jews. The Egyptians watched helplessly as the natural world fall apart and they were stricken blow after blow. These were terrifying times, and they had no idea of what might happen next. The Jews also saw

וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ-מִצְרַיִם, אֲנִי וְלֹא מִלְּאֹךְ. וְהִפִּיתִי כָּל-בְּכוֹר, אֲנִי
וְלֹא שָׂרָף. וּבְכָל-אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים, אֲנִי
וְלֹא שְׁלִיחַ. אֲנִי יְהוָה יֵהְיֶה יֵהְיֶה יֵהְיֶה, אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר:

it all taking place, and it was obvious from the very first Plague that they were coming through unscathed. For them, the signs and wonders were a positive source of heightened fear of Heaven.

And with signs and wonders

ובאותות ובמופתים

Otot (“signs”) and *moftim* (“wonders”) are proof or verification. We can differentiate between the two, and explain that *otot* are proofs within the realm of nature, while *moftim* are proofs that transcend nature.

And I will strike every firstborn in the Land of Egypt

והיכיתי כל בכור בארץ מצרים

Of all sectors of the Egyptian population, why did Hashem strike their firstborn? Because the firstborn has a special status that makes him especially precious, much like the first product of our labors and efforts in other fields – it will always have special meaning (see *Sefer HaHinuch* 18). Hashem distinguished between the firstborn of the Jews and the Egyptians on the night of the final Plague, and ever since, in memory of this miracle, we redeem our own firstborn sons by giving five silver coins to a *Kohen* (*Shemot* 13:13, 34:20).

והיכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני ה'

And I will strike every firstborn in the Land of Egypt, from man to beast, and upon all the gods of Egypt I will inflict punishment

From “man to beast” suggests that all other types of living beings in between were also included in the Plague of the Firstborn. Wouldn't killing all the firstborn humans have been enough to teach

the Egyptians an unforgettable lesson, even without killing the animals? Apparently not. The Egyptians believed that the guardian angel (*sar*) of every living being was a deity to be worshipped. Had any species been spared in the Plague, they would have maintained that the *sar* of that species had withstood Hashem's might and survived. To leave no room for error, Hashem struck *all* the firstborn, a deathblow to every one of the so-called gods of Egypt. This was a clear, undeniable demonstration that He is Hashem (*yud-keh-vav-keh*), Who rules over every aspect of Creation.

אני ולא מלאך...אני ולא שרף...אני ולא שליח

I, and not an angel...I, and not a seraph...I, and not an emissary

The great miracles of the Exodus would prove beyond doubt that Hashem alone is the world's Creator and Ruler. Nature and the angels – *malachim* as well as the higher level of *seraphim* – are all His messengers, subservient to His Will and powerless without Him. Idols, including the natural beings and forces worshipped by the ancient nations, are nothing. When Hashem struck His final blow against the Egyptians with the Plague of the Firstborn, there would be no emissaries involved. He openly revealed His Presence throughout Egypt, leaving no question that He alone is G-d, Who overturned nature for the sake of His children.

And I will pass through the Land of Egypt

ועברתי בארץ מצרים

This was no simple matter – Pharaoh's capital was so full of idols that Moshe had to leave the city to pray (see Rashi, *Shemot* 9:29). Now, under exceptional circumstances, Hashem would forgo His dignity, so to speak, and reveal Himself in this impure location only because of His great love for the Jewish people.

ועברתי בארץ מצרים, אני ולא מלאך. והיכיתי כל בכור, אני ולא שרף

And I will pass through the Land of Egypt, I, and not an angel. And I struck every firstborn, I and not a seraph

The Almighty descended upon Egypt that night accompanied by millions of fearsome angels. These angels protested that it was not proper for Hashem to strike the Egyptians Himself; like an earthly king surrounded and protected by his army, Hashem should allow them to do battle for Him.

יש מוסיפין:

אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכוּנֶם לְבָרָכָה. בְּשִׁירַד הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוִיִּים
בַּמִּצְוִיִּים. יֵרְדוּ עִמּוֹ תְּשַׁעַת אֱלֹפִים רַבּוֹת. מִהֶם מְלֹאכֵי אֵשׁ. וּמִהֶם
מְלֹאכֵי בָרָד. וּמִהֶם מְלֹאכֵי זֵיעַ. וּמִהֶם מְלֹאכֵי רֶתֶת. וּמִהֶם מְלֹאכֵי חֲלָחָה.
וְרֶתֶת וְחֲלָחָה אוֹחֶזֶת לְמִי שֶׁהוּא רוֹאֶה אוֹתָם. אָמְרוּ לְפָנָיו רַבּוֹנוּ שֶׁל
עוֹלָם. וְהֵלֵא מֶלֶךְ בָּשָׂר וְדָם בְּשֶׁהוּא יוֹרֵד לְמַלְחָמָה שָׂרִיו וְעַבְדָּיו מְקִיפִין
בְּכַבּוּדוֹ. וְאַתָּה מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא דִּין עֲלֵינוּ. שְׂאֵנָהּנוּ
עַבְדֶּיךָ. וְהֵם בְּנֵי בְרִיתֶךָ. נֵרַד וְנַעֲשֶׂה עִמָּם מַלְחָמָה. אָמַר לָהֶם. אֵין דַּעְתִּי
מִתְקַרֶּרֶת עַד שֶׁאַרְדּוּ אֲנִי בַּעֲצָמֵי. אֲנִי בְּכַבּוּדִי. אֲנִי בְּגִדְלָתִי. אֲנִי בְּקִדְשָׁתִי.
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֲחֵר: עַד כֵּאן

But Hashem would not dispatch any of His many messengers for this mission. The Jews, Hashem's children, were so important to Him that He would take vengeance on the Egyptians and free them Himself, making it clear that He is the One G-d Who transcends any of the natural or spiritual forces worshipped by the nations.

And I will pass through the Land of Egypt...and upon all the gods of Egypt I will inflict punishment, I am Hashem.

ועברתי בארץ מצרים...ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים, אני ה'

Once Hashem revealed Himself in Egypt with the Plague of the Firstborn, there could be no question that all the Egyptian idols were worthless and powerless.

בִּיד חֲזָקָה, זֶה הַדֵּבֶר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, הִנֵּה יַד־יְהוָה אֶתְּחַדְּנָה יֵאָהֲדוּנָהי הַיּוֹיָה
בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמָלִים בַּבָּקָר
וּבַצֹּאן, דֵּבֶר כָּבֵד מְאֹד:

וּבִזְרַע נְטוּיָה, זֶה הַחֶרֶב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַחֲרַבּוּ שְׁלוֹפָה בִּידוֹ נְטוּיָה
עַל־יְרוּשָׁלַיִם:

וּבַמָּרָא גָדֹל, זֶה גִּלּוּי שְׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, אוֹ הִנֵּסָה אֱלֹהִים
לָבוֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי, בְּמַסַּת בָּאֵתֶת וּבְמוֹפְתִים

This is the pestilence...this is the sword...this is the blood

זו הדברה זו...החרב...זה הדם

The plagues of *dever* (pestilence), *herev* (the sword, the Plague of the Firstborn), and *dam* (blood) are given special mention here. Each of these Plagues struck at entities worshipped by the Egyptians as gods: They worshipped the Nile, their water source, and it was transformed into blood. Pharaoh, a firstborn son, had declared himself a god, a position that presumably would also be held by his firstborn heir, and *all* the Egyptian firstborn were killed. They worshipped sheep, and their livestock was decimated by pestilence.

And with great fear: this is revelation of the Shechinah

ובמורא גדול, זה גילוי שכינה

The concept of a G-d Who rules the world and man's affairs with *hashgahah peratit*, represented by the *Shem Havayah* (*yud-keh-vav-keh*, "Hashem"), was alien to Pharaoh and his nation. When

וּבַמַּלְחָמָה וּבִיד חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה וּבַמּוֹרָאִים גְּדֻלִּים, כָּכֹל
אֲשֶׁר-עָשָׂה לָכֶם יְהוָה יְהוֹשֻׁעַ וְיָהוֹשֻׁעַ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ:

וּבְאִתּוֹת, זֶה הַמַּטָּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֶת-הַמַּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה-בּוֹ אֶת-הָאִתּוֹת:

יקח בידו הכוס ויאמר "ובמופתים" וכו'. וכשאומר דם ואש ותימרות עשן ישפוך מן היין לתוך כלי שבור שלש פעמים. וישאר הכוס בידו עד שיאמר עשר המכות ובכל מכה ישפוך אל הכלי פעם אחת, וכן כשאומר דצ"ך עד"ש באח"ב ישפוך שלש פעמים. ושפיכה אחרונה של באח"ב תהיה גדולה מכולן. הרי סך הכל ט"ז שפיכות:

וּבַמּוֹפְתִים, זֶה הַדָּם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׂמַיִם
וּבָאָרֶץ. דָּם. וְאֵשׁ. וְתִימְרוֹת עֶשֶׂן:

Pharaoh heard this Name he denied G-d and hardened his heart, even as his kingdom was destroyed before his eyes, Plague after Plague. Now, with the final Plague of the Firstborn, there would be no room for doubt and no way to attribute the Plague to Egyptian deities or natural causes. Hashem revealed His *Shechinah* to the Egyptians and then struck their firstborn: "And I passed through the Land of Egypt... and struck all the firstborn...I, and not an angel...I, and not a seraph.

A nation from the midst of another nation

גוי מקרב גוי

Centuries of close contact with the Egyptians had taken their toll on the Jews' spiritual standing. The differences between them and the Egyptians were not all that great, and Hashem had to pull

וּבַמַּלְחָמָה וּבִיד חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה וּבַמּוֹרָאִים גְּדֻלִּים, כָּכֹל
אֲשֶׁר-עָשָׂה לָכֶם יְהוָה יְהוֹשֻׁעַ יֵהוּדָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ:

וּבְאֵתוֹת, זֶה הַמַּטֶּה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֶת-הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה-בּוֹ אֶת-הָאֵתוֹת:

יקח בידו הכוס ויאמר "ובמופתים" וכו'. וכשאומר דם ואש ותימרות עשן ישפוך מן היין לתוך כלי שבור שלש פעמים. וישאר הכוס בידו עד שיאמר עשר המכות ובכל מכה ישפוך אל הכלי פעם אחת, וכן כשאומר דצ"ך עד"ש באח"ב ישפוך שלש פעמים. ושפיכה אחרונה של באח"ב תהיה גדולה מכולן. הרי סך הכל ט"ז שפיכות:

וּבַמּוֹפְתִים, זֶה הַדָּם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר, וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׂמַיִם
וּבָאָרֶץ. דָּם. וְאֵשׁ. וְתִימְרוֹת עֵשָׂן:

"[one] nation from the midst of another nation" (*Devarim* 4:34) – they were equally wicked. A few days later, at the Red Sea, the angels denounced them, saying "these people (the Egyptians) are idol worshippers, and those people (the Jews) are idol worshippers" (*Zohar*, vol. II, p. 170b). The turnaround would come with the great light of revelation at the Giving of the Torah. After that, the Jews would continue to purify themselves by toiling in Torah.

And with signs: that is the staff

ובאותות, זה המטה

The *mateh* was the staff Moshe used to work many of the miracles of the Exodus and the Splitting of the Sea. It was made of sapphire and engraved with the letters *detza"ch ada"sh b'aha"v*, an

דְּבַר אַחֵר, בְּיַד חֲזָקָה שְׁתֵּים, וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה שְׁתֵּים, וּבִמְרָא גָדֹל
שְׁתֵּים, וּבְאַתּוֹת שְׁתֵּים, וּבְמִפְתִּים שְׁתֵּים:

אֱלוֹ עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהָבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים
בְּמִצְרִים. וְאֵלֹ הֵן:

**דָּם. עֲפָרְדֵּעַ. בְּנִים. עָרוֹב. דָּבָר. שְׁחִין.
בָּרָד. אֲרָבָה. חֲשֵׁךְ. מַכַּת בְּכוֹרוֹת:**

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִמָּנִים:

דַּע"ךְ עַד"ש בַּאח"ב:

רַבִּי יוֹסִי הַגָּלִילִי אוֹמֵר מִנֵּין אֵתָּה אוֹמֵר שְׁלָקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרִים
עֶשֶׂר מִכּוֹת, וְעַל הֵם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת, בְּמִצְרִים מֶה הוּא

acronym for the names of the Ten Plagues, and the Name of Hashem (*Yalkut Shimoni, Shemot* 4:173, *Yeshayahu* 51:474; *Shemot Rabbah* 5:6, 8:3). It was created on the world's first *erev Shabbat* for this special purpose (see *Avot* 5:6).

אֹמֵר, וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטָמִם אֶל־פַּרְעֹה אֶעֱבֹעַ אֱלֹהִים הִיא, וְעַל הַיָּם
מָה הוּא אֹמֵר, וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה
יְהוָה יַאֲהֹדְנָהּ יַאֲהֹדְנָהּ בְּמִצְרַיִם, וַיֵּירָאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה יַאֲהֹדְנָהּ יַאֲהֹדְנָהּ וַיֵּאֱמִינוּ
בַּיהוָה יַאֲהֹדְנָהּ יַאֲהֹדְנָהּ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

And at the Sea, what does [the Torah] say...And they believed in Hashem and in His servant Moshe
ועל הים מה הוא אומר...ויאמינו בה' ובמשה עבדו

The Jews' enormous faith at the Splitting of the Sea was part of the legacy of their ancestor Avraham; his faith was great enough to cause Hashem to split the Sea for his descendants (*Mechilta Beshalah* 3).

These are the Ten Plagues that the Holy One, blessed be He, brought upon the Egyptians in Egypt
אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים

Hashem could have struck the Egyptians with any number of plagues – one, five, one hundred, or even one thousand. But the number ten has special significance. It represents the perfection of a complete entity. The Ten Plagues demonstrated Hashem's complete control of Creation, which He openly manipulated at will with each succeeding Plague. The Ten Plagues were a complete rescue of the Jews from all harm, and a complete punishment of the Egyptians.

These are the Ten Plagues that the Holy One, blessed be He, brought upon the Egyptians in Egypt
אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים

Although the Haggadah describes the Plagues as blows against the Egyptians, the Sages call them "Ten miracles...wrought for our ancestors in Egypt" (*Avot* 5:4). Each Plague was a miracle for the

בַּמָּה לָקוּ בְּאַצְבָּע, עֲשֵׂר מַכּוֹת, אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֲשֵׂר
מַכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת:

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר מִנֵּין שְׁפַל־מָכָה וּמָכָה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוא עַל הַמִּצְרַיִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע מַכּוֹת, שְׁנֵאֲמַר
יִשְׁלַח־בָּם חֲרוֹן אָפוֹ, עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה, מְשַׁלַּחַת מִלֵּאכֵי רָעִים,
עֲבָרָה אַחַת, וְזַעַם שְׁתֵּים, וְצָרָה שְׁלֹשׁ, מְשַׁלַּחַת מִלֵּאכֵי רָעִים
אַרְבַּע, אֲמֹר מַעֲתָה בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת, וְעַל הַיָּם לָקוּ
מֵאֲתַיִם מַכּוֹת:

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר מִנֵּין שְׁפַל־מָכָה וּמָכָה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוא עַל הַמִּצְרַיִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל חֲמֵשׁ מַכּוֹת, שְׁנֵאֲמַר

Jews on its own – they lived alongside the Egyptians, and yet, they were spared the ravages of the Plagues. The Jews drank fresh water during the Plague of Blood, the frogs that sent Egypt into a frenzy didn't touch them, they saw clearly during the Plague of Darkness, and more. But there was far more to it: The Plagues showed that Hashem, the Creator of the universe, rules it with *hashgahah pratit*, personal, individual involvement and intervention in every aspect of man's affairs. This fundamental faith in Hashem would carry our nation through the millennia of hardship ahead.

יִשְׁלַח־בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה, מִשְׁלַחַת מִלֶּאכִי רָעִים,
חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת, עֲבָרָה שְׁתֵּים, וְזַעַם שָׁלֹשׁ, וְצָרָה אַרְבַּע, מִשְׁלַחַת
מִלֶּאכִי רָעִים חֲמֵשׁ, אֲמֹר מַעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ חַמְשִׁים מִכּוֹת,
וְעַל הַיָּם לָקוּ מֵאֲתֵים וַחֲמִשִּׁים מִכּוֹת:

כִּמָּה מַעֲלֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עָלֵינוּ:

אֵלּוּ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם

וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים

דִּינּוּ:

How much good did the Omnipresent do for us...[whatever He did for us,] it would have been enough for us

כמה מעלות טובות למקום עלינו...דיינו

The Jews in the desert had not only witnessed the miracles of the Ten Plagues – they were also granted “ten miracles at the Sea” (*Avot* 5:4) Yet they also tested Hashem “with ten tests in the wilderness” (*ibid.*), indicative of a lack of faith and appreciation of Hashem’s boundless kindness. Rabbi Hayyim Vital teaches that the souls of that generation are reincarnated in the generation prior to *Mashiah* (*Shaar HaGilgulim*, *Hakdamah* 20, p. 19b). By relating the great wonders of the Exodus at our Pesah Seder, including those listed in *Dayenu*, we can atone for their error.

Had He taken us out of Egypt and not punished them, it would have been enough for us

אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים, דיינו

Just leaving Egypt, even without the vengeance wreaked by the Ten Plagues, would have been

אלו עשה בהם שפטים
 וְלֹא עָשָׂה בִּאלֹהֵיהֶם
 דינו:
 אלו עשה באלהיהם
 וְלֹא הָרַג בְּכוֹרֵיהֶם
 דינו:
 אלו הרג בכוריהם
 וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת־מִמוֹנָם
 דינו:

cause enough for eternal gratitude. The punishment of the Egyptian persecutors was an extra bonus, proving beyond all doubt that Hashem avenges the suffering of His beloved nation.

Had He punished them and not punished their gods, it would have been enough for us

אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם, דינו

When Egypt was devastated by the Plagues, Hashem took His revenge further still and struck their deities as well (*Bamidbar* 33:4; *Shemot Rabbah* 15:15). The natural forces worshipped by the nations were overturned in Egypt, making it obvious that Hashem is all-powerful, and any other “gods” are nothing.

Had He punished their gods and not killed their firstborn, it would have been enough for us

אלו עשה באלהיהם ולא הרג את בכוריהם, דינו

At the Plague of the Firstborn, Hashem distinguished between the firstborn of the Egyptians and His own “firstborn” (*Shemot* 12:27). This status is exclusive to the Jewish people: “So said Hashem,

יש נוהגים לומר:

וּמִנִּין שְׁנַתָּן לָנוּ אֶת־מָמוֹנָם. שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּנְצְלוּ אֶת־מִצְרַיִם. עֲשָׂאוֹהָ בְּמִצּוֹלָה
שָׂאִין בָּהּ דָּגִים. דָּבָר אַחֵר עֲשָׂאוֹהָ בְּמִצּוֹדָה שָׂאִין בָּהּ דָּגָן. לָמָּה
מִחֻבֵּב הַכָּתוּב אֶת בִּזְת הָיִם יוֹתֵר מִבִּזְת מִצְרַיִם. אֲלֵא מַה־שִּׁהְיָה בִּבְתִּים
נִטְלוּ בְּמִצְרַיִם. וּמַה־שִּׁהְיָה בִּבְתִּי תִשּׁוּרָאוֹת נִטְלוּ עַל הָיִם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר
כְּנִפִּי יוֹנָה נִחַפָּה בַּכֶּסֶף, זֶה בִּזְת מִצְרַיִם. וְאַבְרוֹתֶיהָ בִּירְקָרֶק חֲרוּץ, זֶה בִּזְת
הָיִם. וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי, זֶה בִּזְת מִצְרַיִם. בְּעֵדֵי עֲדִיִּים, זֶה בִּזְת הָיִם. תּוֹרִי
זֶהָב נֶעֱשֶׂה־לִּדָּה, זֶה בִּזְת מִצְרַיִם. עַם נִקְדּוֹת הַכֶּסֶף, זֶה בִּזְת הָיִם: עַד כֹּאן

אלו נתן לנו את־מָמוֹנָם

ולא קרע לנו את־הַיָּם

דיינו:

Israel is My firstborn son" (ibid. 4:22). They will never be discarded or replaced, regardless of the claims of other nations or faiths.

אלו קרע לנו את הים...דיינו

Had He split the Sea for us...it would have been enough for us

The sight of the mighty waters parting, even without the other miracles at the Sea, was enough to imbue the Jewish people with faith and belief Hashem for all time. All the other incomparable wonders at the Splitting of the Sea only served to further drive home the awareness that there is nothing Hashem cannot do, and no limit to His love for His chosen nation and His concern for their safety, comfort, and dignity.

אֱלֹהֵי קָרַע לָנוּ אֶת־הַיָּם

דִּינוּ:

וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחָרָבָה

אֱלֹהֵי הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחָרָבָה

דִּינוּ:

וְלֹא שָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ

אילו קרע לנו את הים...דינו

Had He split the Sea for us...it would have been enough for us

The Ten Plagues had all taken place in Egypt itself, on dry land. (While the Nile was affected by the Plague of Blood, it was still considered a Plague on land, because rivers cross through land and are part of the landscape.) This left the Egyptians room to rationalize: perhaps the G-d of the Jews had power over the land, but not over bodies of water. The Splitting of the Sea made it clear that Hashem's control of Creation extends everywhere, dry land and water alike.

אילו קרע לנו את הים...דינו

4Had He split the Sea for us...it would have been enough for us

The Ten Plagues taught the Jews *emunah*, faith in Hashem as the all-powerful G-d. The crisis they faced at the Splitting of the Sea brought this *emunah* to the next stage: *bitahon*. With the Egyptians closing in behind them and an impassable sea before them, the Jews walked straight into what appeared to be suicide by drowning – and saw the waters split before them. At this point they had not yet received the Torah, and the angels maintained that they were hardly different from the idolatrous Egyptians (*Zohar*, vol. II, p. 170b). Their only merit was their *bitahon*, and it was enough to produce a lifesaving miracle of spectacular proportions (see *Ohr HaHayyim*, *Shemot* 14:15).

אלו שקע צרינו בתוכו
 וְלֹא סִפֵּק צָרֵכֵנוּ בַּמִּדְבָּר אֲרַבְעִים שָׁנָה
 דִּינֵנו:
 אלו סִפֵּק צָרֵכֵנוּ בַּמִּדְבָּר אֲרַבְעִים שָׁנָה
 וְלֹא הָאֲכִילָנוּ אֶת־הַמָּן
 דִּינֵנו:
 אלו הָאֲכִילָנוּ אֶת־הַמָּן
 וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת־הַשֶּׁטַח
 דִּינֵנו:

אלו שקע צרינו בתוכה...דיינו

Had He submerged our oppressors in it...it would have been enough

The bodies of the Egyptians washed up on the shore of the Sea in full view of their former slaves (*Erchin* 15a), and each Jew saw the body of the Egyptian who had oppressed him (*Mechilta, Beshalah* 14:30) – they no longer had to fear their former taskmasters. This final encounter was more than physical. The Arizal teaches that purity and impurity are opposing forces which parallel one another (*Sefer HaGilgulim*, chapters 1–2; see *Kohelet* 7:14). Egypt and the Egyptians were the impure force that paralleled the Jewish people, Hashem's holy nation. Now, at the banks of the Red Sea, each Jew saw that Hashem had destroyed his Egyptian tormentor, or in other words, his parallel impure force (see *Perush Tov Ayin, Pirke D'Rabbi Eliezer*, chapter 42; *Midrash Shocher Tov, Tehillim* 22; *Od Yosef Hai, Derashot, Parashat Va'era*, “*Lech el Paro baboker*,” p. 136).

אילו האכילנו את המן...דיינו

Had He fed us the manna...it would have been enough for us

The manna was miraculous food that rained down from Heaven for forty years in the desert. It cost nothing and required neither planting nor harvesting. Freed of the need to put bread on the

אֵלֹהֵינוּ נָתַן לָנוּ אֶת־הַשַּׁבָּת

דִּינוּ:

וְלֹא קִרְבָּנוּ לִפְנֵי הָרִי סִינַי

אֵלֹהֵינוּ קִרְבָּנוּ לִפְנֵי הָרִי סִינַי

דִּינוּ:

וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת־הַתּוֹרָה

table, the Jews in the desert were able to devote themselves entirely to Torah study, year after year after year. Hashem commanded that a sample of the manna be kept in a jar before the Ark as a reminder to all generations of its implicit lesson; Hashem takes care of those who dedicate their lives to Torah (*Shemot* 16:13–36).

אילו נתן לנו את השבת...דינו

Had He given us Shabbat...it would have been enough for us

Shabbat is an eternal sign of the Jewish people's deep personal bond with the Almighty, dating back to Creation. It is a Divine gift to our people that imbues the entire week with material and spiritual blessing. What would our people be without Shabbat?

Had He brought us to Mount Sinai and not given us the Torah...it would have been enough for us

אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה, דינו

Why bring the Jewish people to Mount Sinai, if not to give them the Torah there? One answer is that “Mount Sinai” is symbolic of the great unity the Jewish people achieved at that time: “They camped there, opposite the mountain... like one man with one heart” (*Shemot* 19:2, Rashi). This alone is such an enormous accomplishment that it is significant on its own; if we had come away from Mount Sinai empty-handed, without the Torah, “it would have been enough,” even if just for that.

אלו נתן לנו את־התורה
 ולא הכניסנו לארץ ישראל
 דינו:
 אלו הכניסנו לארץ ישראל
 דינו:
 ולא בנה לנו את־בית המקדש

אלו קרבנו לפני הר סיני...דינו

Had He brought us to Mount Sinai...it would have been enough for us

The Revelation at Mount Sinai was the greatest miracle in the history of the world. The seven Heavens opened up and Hashem revealed Himself together with His Heavenly Hosts, and the Jewish people heard His voice. This is a spiritual plane impossible for ordinary human beings to attain, but at Sinai the entire nation was granted this exalted, unequaled level of Divine revelation.

אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה

Had He brought us to Mount Sinai and not given us the Torah

The world was created in anticipation of the day when the Jewish people would accept the Torah. The time came and they were all assembled at Mount Sinai. What would have happened if Hashem had not brought the Torah down to earth at Mount Sinai, leaving it in Heaven instead as the angels wanted? It would have been up to the Jews to do everything possible to obtain the Torah, even attempting the impossible task of building ladders to Heaven to climb up and bring it down (see *Devarim* 30:12; *Eruvin* 55a). But Hashem made it easy for us: He brought us to Mount Sinai and gave us the Torah there.

אלו נתן לנו את התורה...דיינו

Had He given us the Torah...it would have been enough for us

The Torah is Hashem's treasure, cherished for 974 generations before the world was created (see *Zevachim* 116a). It is the purpose of Creation and its blueprint. The angels would have been happy to keep it in Heaven, but Hashem gave it to us, His children. What more could we have asked?

Had He given us the Torah and not brought us into *Eretz Yisrael*, it would have been enough for us

אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל, דיינו

The Torah is the purpose of Creation (see Rashi, *Bereshit* 1:1). *Eretz Yisrael* is an added advantage granted to the Jewish people, but our obligation to fulfill the Torah's commandments is not dependent on possession of or residence there. The Torah was given in the desert, teaching us that it is binding wherever we are and wherever we go. Obeying the Torah is what makes us worthy of *Eretz Yisrael* (see *Ohr HaHayyim*, *Devarim* 26:1).

אלו הכניסנו לארץ ישראל...דיינו

Had He brought us into *Eretz Yisrael*, it would have been enough for us

The Jews in the desert were able to study and absorb Torah on an unparalleled level. The nation's life improved still further when they entered *Eretz Yisrael*, the holiest land on earth (*Kelim* 1:6), where the very air imparts wisdom (*Baba Batra* 158b). Spirituality was easily accessible, because they were granted many great spiritual assets. They had prophets and righteous kings, the Temple, and the opportunity to do mitzvot that can only be fulfilled in the Holy Land.

ולא בנה לנו את בית המקדש, דיינו

And not built the Temple for us, it would have been enough for us

The *Bet HaMikdash*, the last item on the list, was the dwelling place of the *Shechinah* in this world, and the Holy of Holies at its center was the most sacred site on earth. The numerous ongoing miracles that took place in the *Bet HaMikdash* were an open demonstration of Hashem's love for His people, and the sacrifices offered there were a source of atonement and purification. It was an incomparable Divine gift, and we mourn its loss to this day.

עַל אַחַת בַּמָּה וּבַמָּה טוֹבָה בְּפוּלָה וּמִכְפֻּלָּת לַמָּקוֹם
עָלִינוּ. הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם. עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים. עָשָׂה
בְּאַלֹהֵיהֶם. הָרַג בְּכוֹרֵיהֶם. נָתַן לָנוּ אֶת־מִמּוֹנָם. קָרַע לָנוּ
אֶת־הַיָּם. הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בַּחֲרָבָה. שָׁקַע צָרִינוּ בְּתוֹכוֹ. סִפֵּק
צָרֵכֵנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. הֶאֱכִילָנוּ אֶת־הַמָּן. נָתַן לָנוּ
אֶת־הַשַּׁבָּת. קָרַבָנוּ לִפְנֵי הָרַם סִינִי. נָתַן לָנוּ אֶת־הַתּוֹרָה.
הִכְנִיסָנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבָנָה לָנוּ אֶת־בֵּית הַבְּחִירָה, לְכַפֵּר
עַל־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ:

He provided our needs in the desert for forty years

סיפק צרכינו במדבר ארבעים שנה

Instead of entering *Eretz Yisrael* immediately after receiving the Torah, the Jewish people spent forty years in the desert. These years were not a delay – they prepared the nation for what lay ahead. The forty years in the desert corresponded to the initial forty days of a fetus's formation (*Pesikta Zutreta*, *Parashat Shelah*). During those years, the Jews learned the entire Torah from Moshe Rabbeinu, like an unborn baby who learns the entire Torah from an angel, and lived in a sheltered, protected environment with their needs provided in a miraculous manner, much like a fetus in its mother's womb. Right before birth, the angel flicks his tiny pupil's mouth and it forgets everything it learned in utero (*Niddah* 30b) – and the Jews also would not remember all they had learned from Moshe. But just as the fetus's initial study is worthwhile for the spiritual imprint it leaves, the experience of those years of a miraculous spiritual existence would remain with the Jews, equipping them for the tests and trials of the new life awaiting them.

רָבֵן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר, כָּל־מִי שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ
בַּפֶּסַח, לֹא יֵצֵא יָדֵי חוּבָתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן.

פֶּסַח. מִצֵּה. וּמְרוֹר:

כשאומר פסח שהיו וכו' לא יאחזו הזרוע בידו, אלא יסתכל בו בלבד:

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמֶן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ קִיָּם עַל שׁוֹם
מָה. עַל שׁוֹם שֶׁפֶּסַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בִּתְּי אֲבוֹתֵינוּ
בְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר, וְאִמְרַתֶּם זִבְח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה יִאֲהוּדָנָהּ, אֲשֶׁר
פֶּסַח עַל־בִּתְּי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בִּתְּיֵנוּ
הַצִּיל, וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּ:

The Pesah [sacrifice] that our ancestors would eat at the time that the Temple stood, for what reason?

פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש קיים, על שום מה

The Jews in Egypt had been influenced by the belief of the ancient nations that the world was at the mercy of the *mazalot* (constellations). Since Egypt was under the astrological sign of the *taleh* (sheep), they worshipped sheep. The command to slaughter a sheep for the *korban Pesah* taught the Jews that they have nothing to do with the *mazalot* – they are strictly under Hashem's jurisdiction, above any power He delegated to the *mazalot*. They were commanded to slaughter the sheep in Nisan, the month of the *taleh*, on the fourteenth of the month when its power is at its peak, to make the point that the power of the *mazalot* and any other natural forces come only from Hashem. This

כשמגיע למצה זו וכו' יגביה המצה השלמה העליונה שלפניו:

מַצָּה זוֹ שֶׁאַנְחֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שְׁלֹא הִסְפִּיק
בְּצֶקֶם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ. עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ
מְלִכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאֹלָם מִיד, שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאפֹּי
אֶת־הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֶגֶת מִצּוֹת כִּי לֹא חֲמֵץ,
בִּיגְרָשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֲמָהּ, וְגַם־צֹדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם:

a lesson for all time, both for later generations who ate the *korban Pesah*, and even now, when we eat food or use medicines: foods nourish and medicines heal only through the Will of Hashem (see *Derech Pekudecha*, *Mitzvat Aseh* 6, *Helek HaMahshavah*, *ot gimel*).

This matzah that we are eating, for what reason?

מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה

Matzah, “the bread of affliction,” is also known as *michla d’mehemanuta*, “the food of faith,” because it reminds us of the miracles Hashem wrought to free us from the Egyptian oppressors, and that we should believe and trust in Him forever. It is called *michla d’asvata*, “the food of healing,” because it has the power to heal us of the ills of the soul that come from the *yetzer hara* (evil inclination) (*Zohar*, vol. II, p. 183b).

על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמץ

Because our ancestors’ dough did not have time to rise

The Torah commands us to be quick and careful in preparing our matzot for Pesah so that they do not become *hametz* (*Shemot* 12:17). The Sages apply this principle to our mitzvot as well: “A mitzvah that comes to your hand, do not let it go sour (become leavened)” (Rashi, citing *Mechilta*;

כשמגיע למרור זה וכו' יגביה המרור:

מָרֹר זֶה שְׂאֵנָה־נּוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה. עַל שׁוֹם שְׂמָרְרוּ
הַמִּצְרִיִּים אֶת־חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם, שְׁנֵאָמַר, וַיִּמְרְרוּ

see *Megillah* 6b, Rashi). An opportunity to do a mitzvah should never be delayed, because it may be the one mitzvah we need above all to grant our soul the spiritual perfection imparted by fulfilling all 613 commandments (see *Shaar HaGilgulim*, *Hakdamah* 11; *Shaare Kedushah*, part 1, *Shaar Alef*).

Cakes of matzah, for it was not leavened

עגת מצות כי לא חמץ

The halachic strictures concerning *hametz* on Pesah far exceed any other prohibitions. We search for *hametz*, annul it, and burn it. Unlike other forbidden substances, even the smallest speck of *hametz* is not nullified if it is mixed into a large quantity of a permitted substance. On Pesah, we cannot own *hametz* or derive any financial benefit from it. Why? One answer is because *hametz* represents the *yetzer hara*, the evil inclination that cajoles us to sin. We need to search for and eliminate it, distancing ourselves from even the slightest trace (see Responsa of the Ridvaz, vol. III, 546). Just as *hametz* – leavening – makes bread dough rise far beyond its original size, the *yetzer hara* inflates physicality and worldly pleasures, blowing them out of proportion.

מרור זו שאנו אוכלים, על שום מה...וימררו את חייהם בעבודה קשה, בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה, את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך

This *maror* that we are eating, for what reason...and they embittered their lives with hard labor, with mortar and bricks and with all work in the field, all their backbreaking work which they made them do

The *Zohar* compares toil in Torah to the hard labor of the Jewish slaves in Egypt.

“*Avodah kashah*” (hard labor) is an allusion to the many *kushiyot* (questions) asked, answered, analyzed, and discussed in the process of in-depth Torah study.

אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בַּחֲמֹר וּבִלְבָּנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה, אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

“Homer” (mortar) refers to *kal v’homer*, a method of logical reasoning used by the Sages.

“Levenim” (bricks) alludes to *libun halachah*, clarifying and determining halachah.

“Avodah basadeh” (work in the field) alludes to study of *Baraita*, and “*kol avodatam*” (all their work), to study of Mishnah (*Zohar*, vol. I p. 27a; vol. III, p. 229b).

Throughout our history of exile, we have endured suffering and hard labor. We can exempt ourselves from these bitter obligations by working hard over Torah study, achieving the *tikun* of exile with the “mortar and bricks” of toil in Torah. This is what happened to the Levites in Egypt. They studied Torah in the *bet midrash* in Goshen established by Yehudah at Yaakov’s behest, and they were never enslaved (see Rashi, *Shemot* 5:4; *Alshich*, *Shemot* 3). The labor and toil of Torah scholars mitigates the misery of exile, refining and purifying our people to spare them further pain and persecution.

All their labor which they made them do *b’parech*

כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך

Avodat parech is backbreaking labor. The word *parech* can also be pronounced “*b’peh rach*” – with soft words. The Egyptians cajoled our ancestors into slavery with soft, convincing words, and payment for their labor (*Sotah* 11b). This arrangement soon deteriorated into merciless, unpaid slave labor.

למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו

To He Who wrought for our ancestors and for us all these miracles

The miracles of the Exodus were more than a dramatic means of freeing the Jews –they demonstrated to the world that Hashem exists and is the all-powerful Creator Who manipulates

בְּכָל־דּוֹר וְדוֹר חַיֵּב אָדָם לְהִרְאוֹת אֶת־עַצְמוֹ בְּאֵלוֹ הוּא יֵצֵא
מִמִּצְרַיִם, שְׁנֵאמַר, וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בַּעֲבוּר
זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּיָצְאֹתִי מִמִּצְרַיִם. שְׁלֹא אֶת־אֲבוֹתֵינוּ
בְּלִבָּד גָּאֵל הִקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אִף אוֹתָנוּ גָּאֵל עַמָּהֶם,
שְׁנֵאמַר, וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאֲבוֹתֵינוּ:

יכסה המצות ויקח הכוס בידו עד שחותם גאל ישראל:

לְפִיכָךְ אֲנַחֲנוּ חַיִּיבִים לְהוֹדוֹת. לְהִלֵּל. לְשַׁבֵּחַ. לְפָאֵר.
לְרוֹמֵם. לְהַדִּיר. וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאֲבוֹתֵינוּ
וּלָנוּ אֶת־כָּל־הַנִּסִּים הָאֵלֶּה. הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵירוֹת.

nature at will. They also introduced a concept unfamiliar to man at that time: Hashem had a purpose in Creation, which would be fulfilled by the Jewish people when they left Egypt and accepted the Torah at Mount Sinai (see Ramban, *Shemot* 20:2).

And He took us out from slavery to freedom

הוציאנו מעבדות לחרות

The Jews were liberated from Egyptian slavery to become Hashem's servants for all time, forever bound by the Torah's rules and commandments. Is this freedom? It is, because despite the many

וּמִשְׁעָבוֹד לְגֹאֲלָהּ. וּמִיָּגוֹן לְשִׁמְחָהּ. וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב.
וּמֵאִפְלָה לְאוֹר גָּדוֹל. וְנֹאמַר לְפָנָיו הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ | הִלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה יֵאֱהֹדוּנָהּ, הִלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה
יֵאֱהֹדוּנָהּ: יְהִי שֵׁם יְהוָה יֵאֱהֹדוּנָהּ מְבָרָךְ, מַעֲתָה וְעַד־
עוֹלָם: מִמְּזֶרֶח־שֶׁשׁ עַד־מְבֹאֵז, מִהַלֵּל שֵׁם יְהוָה יֵאֱהֹדוּנָהּ: רַם
עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְהוָה יֵאֱהֹדוּנָהּ, עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי
כִּי־יֵאֱהֹדוּנָהּ יֵאֱהֹדוּנָהּ אֱלֹהֵינוּ, הַמְּגַבִּיהִי לַשָּׁבֶת: הַמְּשַׁפִּילִי לַרְאוֹת,
בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימֵי מַעַרְךָ דָּל, מַאֲשֵׁפֵת יָרִים אֲבִיוֹן: לְהוֹשִׁיבֵי
עַם־נְדִיבִים, עַם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבֵי | עֶקֶרֶת הַבַּיִת, אִם־הַבָּנִים
שִׁמְחָהּ, הַלְלוּיָהּ:

demands and restrictions, only a Torah Jew is truly free – he is not enslaved by the endless desires of an overindulgent lifestyle. He controls his cravings; they don't control him.

בַּצֵּאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֵעָז: הִיתָה יְהוּדָה
 לְקֶדְשׁ, יִשְׂרָאֵל מִמְּשָׁלוֹתָיו: הֵיּם רָאָה וַיָּנֶס, הִירְדֵן יִסָּב
 לְאַחֹר: הֶהָרִים רָקְדּוּ כְּאִילִים, גְּבְעוֹת כְּבִנְיָצָאן: מִה־לֶּךְ הֵיּם כִּי
 תָּנוּס, הִירְדֵן תִּסָּב לְאַחֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדּוּ כְּאִילִים, גְּבְעוֹת
 כְּבִנְיָצָאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ, מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: הֶהָפְכִי
 הַצֹּר אֲגָס־מַיִם, חֲלֹמִישׁ לִמְעִינוֹ-מַיִם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יֵהוָה יֵאֱהוּנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר
 גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם. וְהִגִּיעֵנוּ הַלֵּילָה
 הַזֶּה לֶאֱכֹל בּוֹ מִצָּה וּמָרֹר. כֵּן יְהוָה יֵאֱהוּנָהּ אֱלֹהֵינוּ
 וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אַחֲרִים הַבָּאִים
 לְקִרְאָתָנוּ לְשָׁלוֹם. שְׂמַחִים בְּבִנְיַן עִירָךְ וְשָׂשִׁים בַּעֲבוּדָתְךָ.
 וְנֹאכַל שָׂם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפִּסְחִים אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל
 קִיר מִזְבִּיחֶךָ לְרִצּוֹן. וְנוֹדָה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאֻלָּתָנוּ וְעַל
 פְּדוּת נַפְשָׁנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יֵהוָה יֵאֱהוּנָהּ גָּאֵל יִשְׂרָאֵל:

ושותה הכוס בהסיבה:

רְחֵצָה.

יטול ידיו כראוי לצורך אכילתו בפתו, ואף על פי ששיעורן ברביעית, יוסיף ליטול בשופע, כמו שאמר רב חסדא בפרק קמא דמסכת סוטה [ד, ב; וראה שבת סב, ב] אנה משאי מלא חפני מיא ויהבו לי מלא חפני טיבותא, עיין שם. וכן פסק מרן הק' בשלחנו הטהור אורח חיים סימן קנ"ח [סעיף י'], עיין שם. ואחר שנטל ידיו יברך ולא קודם נטילה, שכן נהגו כמו שפסק מרן ז"ל שם [סעיף יא], משום דלפעמים אין ידיו נקיות, ומפני כך מברכין עליהם אחר ששפשף ידיו שכבר ידיו נקיות, קודם שיטיל עליהם מים שניים, עיין שם. וכתב מור"ם בהג"ה שם דיכול לברך קודם הנגוב, שגם הנגוב מן המצוה ומקרי עובר לעשייתו, עיין שם. ואחר שברך ינגב ידיו היטב, ויקח השלש מצות כמו שהם מונחים לפניו.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲדוּנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

מוֹצֵיא.

יברך ברכת המוציא בתחילה.

מָרֹר.

יקח שיעור זית אחד וישקענו בחרוסת, ויברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על אכילת מרור, ויאכלנו בלא היסבה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ, יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרֹר:

כּוֹרֵךְ.

יקח מהמצה השלימה שיעור זית אחד ומרור וחרוסת ותו לא, דאינו צריך בכורך לא חזרת ולא כרפס. ויאמר
נוסח זה דוקא, זכר למקדש כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן בבית אחת, לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים
יאכלוהו.

זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ. כְּהִלֵּל הַזֶּקֶן שֶׁהָיָה כּוֹרֵכֵן וְאוֹכְלֵן בְּבֵית אֶחָת.
לְקִיּוֹם מַה־שֶּׁנֶּאֱמַר עַל־מִצְוֹת וּמִרְרִים יֵאָכְלוּ:

ויאכלם בהסיבה:

שֶׁלַחַן עוֹרֵךְ.

יאכל סעודתו בשמחה, ויכוין לקיים מצותו יתברך אשר ציוונו ושמחת בחגך.

יש נוהגים לאכול ביצה. וקודם שיאכלנה יאמר:

זֵכֶר לְקִרְבֵּן חֲגִיגָה:

ע"כ

צָפוּן.

אחר שגמר סעודתו, יקח מהמצה השמורה תחת המפה כזית לכל אחד, זכר לפסח הנאכל על השובע, ויאכלנו בהיסיבה

זֵכֶר לְקִרְבֵּן פֶּסַח הַנֶּאֱכָל עַל הַשָּׁבַע:

בִּרְךְ.

יטול ראשי אצבעותיו קודם ברכת המזון מים אחרונים מים מועטים, ותיכף לנטילה יקח הכוס בידו יד ימין כוס שלישי, ויגביה הכוס מן השלחן טפח, ויברך ברכת המזון, ולא יברך אותה בהיסיבה.

ואם המסובין הם שלשה אומר המברך:

הַב לָן וְנִבְרִיךְ לְמִלְכָּא עֲלָא קְדִישָׁא: (עונים שְׁמַיִם) בְּרִשׁוֹת מִלְכָּא עֲלָא קְדִישָׁא (בשבת יוסיף וברשות שְׁבֶת מִלְכָּתָא) וּבְרִשׁוֹת יוֹמָא טָבָא אוֹשְׁפִיזָא קְדִישָׁא נְבִרָךְ (בעשרה או יותר אֱלֹהֵינוּ) שְׁאַכְלֵנוּ מִשְׁלוֹ:

המסובין בְּרוּךְ (בעשרה או יותר אֱלֹהֵינוּ) שְׁאַכְלֵנוּ מִשְׁלוֹ וּבְטוּבוֹ חֲיִינוּ:

המזמן בְּרוּךְ (בעשרה או יותר אֱלֹהֵינוּ) שְׁאַכְלֵנוּ מִשְׁלוֹ וּבְטוּבוֹ חֲיִינוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְהוֹאֵלֵנוּ יֵהוּדֵנוּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל הַזֶּן
אוֹתָנוּ וְאַתָּה הָעוֹלָם כָּלּוֹ בְּטוּבוֹ, בְּחֵן בְּחֶסֶד בְּרוּחַ וּבְרַחֲמִים
רַבִּים, נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל-בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ. וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תִּמְד
לֹא חָסֵר לָנוּ, וְאֵל יַחֲסֵר לָנוּ מִזֶּן תִּמְד לְעוֹלָם וָעֶד, כִּי הוּא אֵל
זֶן וּמִפְּרִי לֶכֶל וְשִׁלְחָנוּ עֲרוּךְ לֶכֶל, וְהִתְקִין מַחֲיָה וּמִזֶּן לְכָל-
בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא בְּרַחֲמָיו וּבְרֹב חֲסִדּוֹ, כְּאֲמֹר, פּוֹתֵחַ אֶת-

יִדְדָהּ, (ר"ת פא"י שהוא מספר יאהדונה"י ומספר סא"ל וס"ת חת"ך)
 וּמִשְׁבִּיעַ (כמספר חת"ך) לְכָל־חַי רְצוֹן: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יאהדונהי,
 הֵזֵן אֶת־הַכֹּל:

נִוְדָה לָךְ יְהוָה יאהדונהי אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבּוֹתֵינוּ, אֶרֶץ
 חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה, בְּרִית וְתוֹרָה חַיִּים וּמִזוֹן, עַל
 שֶׁהוֹצַאתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבָדִים, וְעַל בְּרִיתְךָ
 שְׁחַתְמַתָּ בְּבִשְׂרֵנוּ, וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלְּמַדְתָּנוּ, וְעַל חֻקֵּי רְצוֹנְךָ
 שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ, וְעַל חַיִּים וּמִזוֹן שֶׁאַתָּה זֵן וּמִפְרִיָם אוֹתָנוּ:

עַל הַכֹּל יְהוָה יאהדונהי אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ, וּמִבְרָכִים
 אֶת־שִׁמְךָ, כְּאֹמֹר וְאֹכְלֵת וּשְׂבֻעַת, וּבִרְכַּת אֶת־
 יְהוָה יאהדונהי אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאֶרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: בְּרוּךְ
 אַתָּה יְהוָה יאהדונהי, עַל הָאֶרֶץ וְעַל הַמִּזוֹן:

רַחֵם יְהוָה יאהדונהי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ, וְעַל־
 יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְעַל הַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ, וְעַל הַיְכָלְךָ,

וְעַל מְעוֹנָךְ, וְעַל דְּבִירְךָ, וְעַל הַבֵּית הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שְׁמֶךָ
 עָלֵינוּ. אָבִינוּ, רָעֵנוּ, זִוְנֵנוּ, פְּרִנְסֵנוּ, כָּלִכְלֵנוּ, הַרְוִיחֵנוּ הַרוּח־לָנוּ
 מִהֲרָה מִכָּל-צָרוֹתֵינוּ. וְנָא, אֵל תַּצְרִיכֵנוּ יְהוָה־נִּי יֵאָהֳדוּנָהּ אֱלֹהֵינוּ,
 לַיְדֵי מַתָּנוֹת בָּשָׂר וָדָם וְלֹא לַיְדֵי הַלֹּאֲתָם. אֵלֹא לַיְדֶךָ הַמְּלֹאָה
 וְהַרְחֲבָה, הָעֲשִׂירָה וְהַפְתּוּחָה, יְהִי רָצוֹן שְׁלֹא נִבּוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה,
 וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם הַבָּא, וּמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ תַּחְזִירָנָה
 לְמִקּוֹמָהּ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ:

בשבת אומרים:

רִצָּה וְהִחְלִיצֵנוּ יְהוָה־נִי יֵאָהֳדוּנָהּ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצּוֹתֶיךָ וּבְמִצּוֹת יוֹם הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל
 וְהַקְדוֹשׁ הַזֶּה. כִּי יוֹם גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ הוּא מִלִּפְנֵיךָ, נִשְׁבּוֹת בּוֹ וְנִנּוּחַ בּוֹ וְנִתְעַנֵּג בּוֹ
 בְּמִצּוֹת חֻקֵּי רָצוֹנְךָ, וְאֵל תְּהִי צָרָה וְיָגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ. וְהִרְאֵנוּ בְּנִחְמַת צִיּוֹן בְּמַהֲרָה
 בְּיָמֵינוּ, כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַנִּחְמוֹת: וְהִגַּם שְׂאֲכָלֵנוּ וְשִׁתֵּינוּ חֶרֶב בֵּיתְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ
 לֹא שִׁכְחָנוּ. אֵל תִּשְׁכַּחֲנוּ לְנֶצַח וְאֵל תִּזְנַחֲנוּ לְעַד כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקְדוֹשׁ אַתָּה: ע"כ
 אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, יַעֲלֶה וְיָבֵא וְיַגִּיעַ וְיִרְאֶה וְיִרְצֶה וְיִשְׁמַע וְיַפְקֹד
 וְיִזְכֹּר זְכוּרֵינוּ, וְיִזְכְּרוֹן אֲבוֹתֵינוּ, וְיִזְכְּרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְיִזְכְּרוֹן
 מְשִׁיחַ בֶּן-דָּוִד עֲבָדְךָ, וְיִזְכְּרוֹן כָּל-עַמֶּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לִפְנֵיךָ, לְפָלִיטָה לְטוֹבָה,

לֶחֶן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, בְּיוֹם
טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה:

לְרַחֵם בּוֹ עָלֵינוּ וּלְהוֹשִׁיעֵנוּ. זְכַרְנוּ יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה.
וּפְקֻדְנוּ בּוֹ לְבִרְכָּה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בּוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. בְּדִבְרֵי יְשׁוּעָה
וּרְחֻמִּים, חוּס וְחַנּוּן וְחַמּוּל וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ, כִּי אֵל
מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אַתָּה:

וְתַבְנֶה יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי יֵאָהֲדוּנָהי, בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם. ואומר בלחש אָמֵן:

אם שכח לומר "יעלה ויבא", או בשבת "רצה והחליצנו", אם נזכר קודם ברכת הטוב והמטיב, אומר זה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁנָּתַן (לשבת שְׁבִתוֹת לַמְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה
לְאוֹת וּלְבָרִית, וְ) יָמִים טוֹבִים לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה, אֵת יוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי
מְקַדֵּשׁ (לשבת הַשְּׁבִת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים:

ואם שכח גם זה ואמר תיבת ברוך של ברכה רביעית, בליל יום טוב ראשון וכן בשלש סעודות שבת, חוזר
לראש ברכת המזון:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, לָעֵד הָאֵל
 אֲבִינוּ, מִלְכֵנוּ, אֲדִירֵנוּ, בּוֹרְאֵנוּ, גּוֹאֲלֵנוּ, קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ
 יַעֲקֹב, רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל. הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב, וְהַמְּטִיב לְכָל, שֶׁבְכָל-
 יוֹם וַיּוֹם הוּא הֵטִיב לָנוּ, הוּא מְטִיב לָנוּ, הוּא יֵיטִיב לָנוּ. הוּא
 גִּמְלָנוּ, הוּא גּוֹמְלָנוּ, הוּא יְגַמְלָנוּ לָעֵד חֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים וְרוּחַ
 וְהַצֵּלָה וְכָל-טוֹב: (יַעֲנוּ אַמֵּן). הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁתַּבַּח עַל כְּבוֹדוֹ:
 הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁתַּבַּח בְּנוֹ
 לְדוֹר דּוֹרִים: הֶרְחַמֵּן הוּא קֶרֶן לְעַמּוֹ יְרִים: הֶרְחַמֵּן הוּא יִתְפָּאֵר
 בְּנוֹ לְנִצָּחַ נְצָחִים: הֶרְחַמֵּן הוּא יִפְרֹנְסֵנוּ בְּכְבוֹד וְלֹא בְּבוּזִי בְּהִתַּר
 וְלֹא בְּאִסּוּר בְּנִחַת וְלֹא בְּצַעַר: הֶרְחַמֵּן הוּא יִתֵּן שָׁלוֹם בֵּינֵינוּ:
 הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁלַח בְּרָכָה רוּחָה וְהַצֵּלָה בְּכָל-מַעֲשֵׂה יְדֵינוּ: הֶרְחַמֵּן
 הוּא יַצְלִיחַ אֶת-דַּרְכֵינוּ: הֶרְחַמֵּן הוּא יִשְׁבֹּר עַל גְּלוּת מְהֵרָה מֵעַל
 צוּאֲרָנוּ: הֶרְחַמֵּן הוּא יוֹלִיכֵנוּ מְהֵרָה קוֹמְמִיּוֹת לְאַרְצֵנוּ: הֶרְחַמֵּן הוּא
 יִרְפְּאֵנוּ רְפוּאָה שְׁלֵמָה, רְפוּאָת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאָת הַגּוּף: הֶרְחַמֵּן הוּא
 יִפְתַּח לָנוּ אֶת-יְדוֹ הֶרְחַבָּה: הֶרְחַמֵּן הוּא יְבָרֵךְ כָּל-אֶחָד וְאֶחָד

מִמֶּנּוּ בִשְׁמוֹ הַגָּדוֹל כִּמּוֹ שְׁנַת־בְּרָכּוֹ אֲבוֹתֵינוּ אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב,
בְּכָל, מְכָל, כָּל, בֶּן יִבְרָךְ אוֹתָנוּ יַחַד בְּרָכָה שְׁלָמָה, וְכֵן יְהִי רָצוֹן
וְנֹאמַר אָמֵן: הֶרְחַמֵּן הוּא יִפְרוֹשׁ עָלֵינוּ סִפְת שְׁלוֹמוֹ:

בשבת: הֶרְחַמֵּן הוּא יִנְחִילֵנוּ עוֹלָם שְׁכָלוֹ שִׁבְת וּמְנוּחָה לַחַיִּי הָעוֹלָמִים:
במועדים: הֶרְחַמֵּן הוּא יִגְיַעֵנוּ לְמוֹעֲדִים אַחֲרַיִם הַבָּאִים לִקְרֹאתָנוּ לְשָׁלוֹם:
ביום טוב: הֶרְחַמֵּן הוּא יִנְחִילֵנוּ יוֹם שְׁכָלוֹ טוֹב:

הֶרְחַמֵּן הוּא יִטַּע תּוֹרָתוֹ וְאַהֲבָתוֹ בְּלִבֵּנוּ וְתִהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פָּנֵינוּ
לְבַלְתִּי נַחֲטָא. וְיִהְיֶה כָל־מַעֲשֵׂינוּ לְשֵׁם שְׁמַיִם:

ברכת אורח:

הֶרְחַמֵּן הוּא יִבְרָךְ אֶת־הַשֵּׁלֶחֶן הַזֶּה שְׂאֵכְלָנוּ עָלָיו וְיִסְדֵּר בּוֹ כָּל־מַעֲדָנֵי עוֹלָם, וְיִהְיֶה כְּשִׁלְחָנוּ שֶׁל
אַבְרָהָם אָבִינוּ, כְּל־דָּעַב מִמֶּנּוּ יֹאכֵל, וְכָל־צֶמָא מִמֶּנּוּ יִשְׁתֶּה, וְאֵל יַחֲסֵר מִמֶּנּוּ כָּל־טוֹב לְעַד
וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, אָמֵן. הֶרְחַמֵּן הוּא יִבְרָךְ בְּעַל הַבֵּית הַזֶּה וּבְעַל הַסְּעוּדָה הַזֹּאת, הוּא וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ
וְכָל־אֲשֶׁר לוֹ, בְּבָנִים שִׂיחָיו וּבְנִכְסִים שִׂירְבּוֹ. בְּרַךְ יְהוָהּ יִחְיֶה וְיִשְׁמַח בְּכָל־יְדֵיו תִּרְצָה: וְיִהְיֶה נִכְסָיו וּנְכֻסָּיו
מוֹצֵלְחִים וְקָרוֹבִים לְעִיר, וְאֵל יִזְדַּקֵּק לְפָנָיו וְלֹא לְפָנֵינוּ שׁוֹם דְּבַר חֲטָא וְהַרְהוּר עוֹן. שֵׁשׁ וְשִׁמְחַת כָּל־הַיָּמִים,
בְּעֶשֶׂר וְכַבּוֹד, מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם. לֹא יָבוֹשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה, וְלֹא יִכָּלֵם לְעוֹלָם הַבָּא. אָמֵן בֶּן יְהִי רָצוֹן: ע"כ

הִרְחַמָּן הוּא יַחֲיֵנוּ וַיַּצִּילֵנוּ וַיִּקְרַבֵּנוּ לַיְמֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְבָנִין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ
וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. מְגִדוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכוּ, וְעֹשֶׂה-חֶסֶד לַמָּשִׁיחַ,
לְדוֹד וּלְזֶרַעוֹ עַד-עוֹלָם: כְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעְבוּ, וְדָרְשֵׁי יְהוָה יִאֱהָדוּנָהּ לֹא-
יִחְסְרוּ כָּל-טוֹב: נָעַר | הָיִיתִי, גַּם-זִקְנָתִי וְלֹא-רָאִיתִי צָדִיק נֶעְזֵב, וְזֶרַעוֹ
מִבֶּקֶשׁ-לֶחֶם: כָּל-הַיּוֹם חוֹנֵן וּמְלוֹה, וְזֶרַעוֹ לְבָרָכָה: מִה-שֶׁאֲכַלְנוּ יִהְיֶה
לְשִׁבְעָה, וּמִה-שֶׁשָּׁתִּינוּ יִהְיֶה לְרִפּוּאָה, וּמִה-שֶׁהוֹתַרְנוּ יִהְיֶה לְבָרָכָה,
כְּדֹכָתִיב וַיִּתֵּן לַפְּנִיָּהֶם וַיֹּאכְלוּ וַיִּתְּרוּ כְּדָבָר יְהוָה יִאֱהָדוּנָהּ: בְּרוּכִים אַתֶּם
לַיהוָה יִאֱהָדוּנָהּ, עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: בְּרוּךְ הַגָּבֵר אֲשֶׁר יִבְטַח
בִּיהוָה יִאֱהָדוּנָהּ, וְהָיָה יְהוָה יִאֱהָדוּנָהּ מִבְּטָחוֹ: יְהוָה יִאֱהָדוּנָהּ עַז לְעַמּוֹ יִתֵּן,
יְהוָה יִאֱהָדוּנָהּ | יִבְרַךְ אֶת-עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו, הוּא בִּרְחֻמֵּי
יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ, וְעַל כָּל-עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, וְאָמְרוּ אָמֵן:

בּוֹס-יְשׁוּעוֹת אִשָּׁא וּבִשֶׁם יְהוָה יִאֱהָדוּנָהּ אֶקְרָא:

יכוין לפטור בברכת בורא פרי הגפן גם כוס רביעית:

סְבִירי מֶרֶנָּן

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יֵהוּאֲדָנָה יֵאֱהוּדוֹנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן:

וּשְׁתֵּהוּ בְּהִסִּיבָה

הִלֵּל.

מוזגין לו כוס ד' וגומר עליו את ההלל, ויזרו עצמו לומר ההלל ונשמת כל חי בנעימה קדושה.

שִׁפּוֹךְ חֲמַתְךָ | אֶל-הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּךָ. וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר
בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ: בִּי אָכַל אֶת-יַעֲקֹב וְאֶת-נֹהוּ הַשָּׁמוֹ:
שִׁפּוֹךְ-עַלֵּיהֶם זַעֲמֶךָ וַחֲרוֹן אַפֶּךָ יִשְׁיִגֵם: תִּרְדֹּף בָּאֵף וְתִשְׁמִידֵם
מִתַּחַת שָׁמַי יְהוָהֲדָנָה יֵאֱהוּדוֹנָהּ:

שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך

Pour out Your wrath on the nations who do not know You

Hashem will wreak vengeance on the nations who tormented us, both for the desecration of Hashem's Name caused by their persecution of Hashem's people, and for the terrible suffering we endured at their hands. When *Mashiah* comes, our old enemies – the ancient kingdoms of Babylonia, Persia and Media, Greece, and Rome – will all be resurrected to face retribution and destruction (see *Tomer Devorah*, chapter 1, *Middah* 9).

לֹא לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ לֹא לָנוּ, כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כְּבוֹד, עַל־חֲסִדְךָ
 עַל־אַמְתְּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם, אֵי־הֵנָּה אֱלֹהֵיהֶם: וְאֵלֵינוּ
 בְּשָׁמַיִם, כָּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה: עֲצִיבֵיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב, מַעֲשֵׂה יָדֵי
 אָדָם: פָּה־לָהֶם וְלֹא יִדְבְּרוּ, עֵינִים לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ: אָזְנִים לָהֶם וְלֹא
 יִשְׁמָעוּ, אֵף לָהֶם וְלֹא יִרְחוּן: יָדֵיהֶם ׀ וְלֹא יִמְשֹׁן, רַגְלֵיהֶם וְלֹא
 יִהְלִכוּ, לֹא־יִהְיוּ בְּגִרּוֹנִם: כְּמוֹתֵם יְהִיו עֹשִׂיהֶם, כָּל אֲשֶׁר־בָּטַח
 בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בָּטַח בִּיהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ, עֲזָרָם וּמַגֵּנָם הוּא: בֵּית אֶהְרֹן
 בָּטְחוּ בִיהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ, עֲזָרָם וּמַגֵּנָם הוּא: יֵרָאִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ
 בָּטְחוּ בִיהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ, עֲזָרָם וּמַגֵּנָם הוּא:

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ זִכְרָנוּ יְבָרֵךְ, יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל, יְבָרֵךְ
 אֶת־בֵּית אֶהְרֹן: יְבָרֵךְ יֵרָאִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ, הַקָּטָנִים
 עַם־הַגְּדֹלִים: יִסֹּף יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ עֲלֵיכֶם, עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם:
 בְּרוּכִים אַתֶּם לִיהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ, עָשָׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם
 לִיהוָה אֱלֹהֵינוּ יֵאָהֲדוּנָהּ, וְהָאָרֶץ נָתַן לַבְּנֵי־אָדָם: לֹא הִמָּתִים יְהִלְלוּ־יָהּ,
 וְלֹא כָל־יָרְדֵי דוּמָה: וְאַנְחָנוּ ׀ נִבְרָךְ יְהִי, מִעַתָּה וְעַד־עוֹלָם, הִלְלוּיָהּ:

אֶהְבֵּתִי כִּי־יִשְׁמַע | יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, אֶת־קוֹלִי תַחֲנוּןִי: כִּי־הָטָה
 אָזְנוֹ לִי, וּבִימִי אֶקְרָא: אֶפְפוּנִי | חֲבִל־מָוֶת, וּמִצָּרִי
 שָׁאוֹל מִצְאוּנִי, צָרָה וַיְגוֹן אֶמְצָא: וּבִשְׁם־יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, אֶקְרָא,
 אָנָּה יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה מִלְטָה נַפְשִׁי: חֲנוּן יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, וְצָדִיק,
 וְאַל־הִינוּ מֵרַחֵם: שִׁמְרֵ פֶתָאִים יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, דְּלוֹתֵי וְלִי יְהוָה שִׁיעַ:
 שׁוּבִי נַפְשִׁי לְמִנוּחַיִכִּי, כִּי־יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה גָּמַל עָלַיִכִּי: כִּי חֲלַצְתָּ
 נַפְשִׁי מִמָּוֶת, אֶת־עֵינֵי מִן־דְּמָעָה, אֶת־רַגְלִי מִדָּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי
 יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הָאֲמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר, אָנִי עֲנִיתִי
 מְאֹד: אָנִי אֲמַרְתִּי בַחֲפוֹז, כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב:

מֶה־אֲשִׁיב לַיהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, כָּל־תַּגְּמוֹלוֹתַי עָלַי: כּוֹס־יִשׁוּעוֹת
 אֲשָׂא, וּבִשְׁם יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, אֶקְרָא: נִדְרֵי לַיהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה
 אֲשִׁלֵּם, נִגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ: יִקָּר בְּעֵינֵי יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, הַמּוֹתָה
 לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, כִּי־אָנִי עֲבָדְךָ, אָנִי־עֲבָדְךָ בֶּן־
 אֲמָתְךָ, פֶּתַחַת לְמוֹסְרִי: לֶךְ־אֲזַבַּח זִבְחַ תוֹדָה, וּבִשְׁם
 יְהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, אֶקְרָא: נִדְרֵי לַיהוָה יִהְיֶה לָּנוּ יְהוָה, נִגְדָה־נָּא

לְכָל-עַמּוֹ: בְּחֻצֹת | בֵּית יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ, בְּתוֹכֵי יְרוּשָׁלַיִם,
הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּ אֶת-יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ בְּלִגּוֹנִים, שִׁבְחוּהוּ כָּל-הָאֲמִים: כִּי גִבֹר
עָלֵינוּ | חֲסִדּוֹ, וְאַמֶּת-יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ לְעוֹלָם, הַלְלוּיָהּ:

הוֹדוּ לַיהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ כִּי-טוֹב,	כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
יֹאמְרוּנָא יִשְׂרָאֵל,	כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
יֹאמְרוּנָא בֵּית-אֶהֱרָן,	כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:
יֹאמְרוּנָא יִרְאֵי יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ,	כִּי לְעוֹלָם חֲסִדּוֹ:

מִן-הַמִּצָּר קָרָאתִי יְהוָה, עָנְנִי בַמֶּרְחָב יְהוָה: יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ לִי לֹא
אִירָא, מִה-יַעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ לִי בַעֲזָרִי, וְאֲנִי
אֶרְאֶה בְּשֵׁנָאִי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ, מִבִּטָּח בָּאָדָם: טוֹב
לַחֲסוֹת בַּיהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ, מִבִּטָּח בַּנְּדִיבִים: כָּל-גּוֹיִם סָבְבוּנִי, בְּשֵׁם
יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ כִּי אֲמִילִם: סְבוּנִי גַם-סָבְבוּנִי, בְּשֵׁם יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ יֵאָהֲדוּנָהּ
כִּי אֲמִילִם: סְבוּנִי כְּדַבְרִים דַּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים, בְּשֵׁם יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהּ יֵאָהֲדוּנָהּ

כִּי אֲמִילִם: דָּחָה דְחִיתָנִי לְנֶפֶל, וַיהוָה יֵאָהֲדוּנָהי עֲזָרָנִי: עֲזִי וְזִמְרַת
 יְהוָה, וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: קוֹל אֶרְנָה וַיִּשׁוּעָה בְּאַהֲלֵי צְדִיקִים, יְמִין
 יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי עֲשֵׂה חֵיל: יְמִין יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי רוּמָמָה, יְמִין
 יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי עֲשֵׂה חֵיל: לֹא־אֲמוֹת בִּי־אַחִיהָ, וְאֶסְפֹּר מַעֲשֵׂי יְהוָה:
 יִסֹּר יִסְרָנִי יְהוָה, וְלִמּוֹת לֹא נִתְּנָנִי: פֶּתַח־לִי שַׁעַר־צֶדֶק, אֲבֹא־בָם
 אוֹדָה יְהוָה: זֶה־הַשַּׁעַר לִיהוָה יֵאָהֲדוּנָהי, צְדִיקִים יְבֹאוּ בּוֹ: אוֹדֶךָ כִּי
 עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: אוֹדֶךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: אֲבָן
 מֵאֲסוּ הַבּוֹנִים, הִיתָה לְרֹאשׁ פֶּנֶה: אֲבָן מֵאֲסוּ הַבּוֹנִים, הִיתָה
 לְרֹאשׁ פֶּנֶה: מֵאֵת יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי הִיתָה זֹאת, הִיא נִפְלְאוֹת
 בְּעֵינֵינוּ: מֵאֵת יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי הִיתָה זֹאת, הִיא נִפְלְאוֹת בְּעֵינֵינוּ:
 זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי, נִגִּילָה וְנִשְׂמְחָה בּוֹ: זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה
 יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי, נִגִּילָה וְנִשְׂמְחָה בּוֹ:

אָנָּה יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי הוֹשִׁיעָה נָא.
 אָנָּה יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי הוֹשִׁיעָה נָא.

אֲנֵי יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי הַעֲלִיחָה נָא:
אֲנֵי יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי הַעֲלִיחָה נָא:

בְּרוּךְ הָבֵא בָּשִׁם יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי, בִּרְכָנוּכֶם מִבֵּית
יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי: בְּרוּךְ הָבֵא בָּשִׁם יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי, בִּרְכָנוּכֶם
מִבֵּית יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי: אֵל | יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי וַיֵּאָר לָנוּ, אֲסֵרוּ-חַג
בַּעֲבֹתֵינוּ עַד-קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵל | יְהוָה יֵאָהֲדוּנָהי וַיֵּאָר לָנוּ,
אֲסֵרוּ-חַג בַּעֲבֹתֵינוּ עַד-קִרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלֵינוּ אַתָּה וְאוֹדְךָ, אֱלֹהֵינוּ
אֲרֻמָּנוּ: אֵלֵינוּ אַתָּה וְאוֹדְךָ, אֱלֹהֵינוּ אֲרֻמָּנוּ: הוֹדוּ לַיהוָה יֵאָהֲדוּנָהי
בִּיטוֹב, בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ: הוֹדוּ לַיהוָה יֵאָהֲדוּנָהי בִּיטוֹב, בִּי לְעוֹלָם
חֲסִדוֹ:

הוֹדוּ לַיהוָה יֵאָהֲדוּנָהי בִּיטוֹב	בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:
הוֹדוּ לַאֱלֹהֵינוּ אֱלֹהֵינוּ	בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:
הוֹדוּ לְאֲדֹנֵינוּ הָאֲדֹנִים	בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:
לַעֲשֵׂה נִפְלְאוֹת גְּדֻלוֹת לְבָדוֹ	בִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	לַעֲשֵׂה הַשָּׁמַיִם בְּתַבּוּנָה
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	לְרַקַּע הָאָרֶץ עַל־הַמַּיִם
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	לַעֲשֵׂה אוֹרִים גְּדֻלִּים
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמַמְשָׁלֶת בַּיּוֹם
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	אֶת־הַיָּרֵחַ וְכּוֹכָבִים לְמַמְשָׁלוֹת בַּלַּיְלָה
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	לְמַפָּה מִצָּרִים בְּבִכּוּרֵיהֶם
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	בְּיַד חֲזָקָה וּבְזִרְעַ נְטוּיָה
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	לְגִזֹּר יַם־סוּף לְגִזְרִים
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	וְהַעֲבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	וַנַּעַר פָּרְעָה וַחֲמִילוֹ בַּיַּם־סוּף
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	לְמוֹלִיד עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	לְמַפָּה מַלְכִּים גְּדֻלִּים
כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:	וַיַּהֲרֹג מַלְכִּים אֲדִירִים

לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי
 וּלְעֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן
 וְנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה
 נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עֲבָדָיו
 שֶׁבַשְׁפָּלָנוּ זָכַר־לָנוּ
 וַיַּפְרִקֵנוּ מִצָּרֵינוּ
 נָתַן לָחֶם לְכָל־בָּשָׂר
 הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
 נִשְׁמַת כָּל־חַי תִּבְרָךְ אֶת־שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְרוּחַ
 כָּל־בָּשָׂר תִּפְאֹר וּתְרוֹמָם זָכְרְךָ מִלְּפָנֵינוּ תָּמִיד. מִן־הָעוֹלָם
 וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבְּלָעֲדֶיךָ אֵין לָנוּ (מֶלֶךְ) גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ.
 פּוֹדֶה וּמַצִּיל. וְעוֹנֶה וּמְרַחֵם. בְּכָל־עֵת צָרָה וְצִיּוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ
 עֹזֵר וְסוֹמֵךְ אֱלֹהֵינוּ אַתָּה:

אֱלֹהֵי הָרָאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלֹהֶ כָּל-בְּרִיּוֹת. אֲדוֹן כָּל-
 תּוֹלְדוֹת. הַמְהַלֵּל בְּכָל-הַתְּשַׁבְּחוֹת. הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד.
 וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. יְיָהוָה יֵאָהֲדוּנָהי אֱלֹהִים אֱמֶת לֹא יָנוּס וְלֹא
 יִישָׁן. הַמַּעֲזֹרֵר יִשְׁנִים וְהַמְקִיץ נִרְדָּמִים. מַחְיֶה מֵתִים וְרֹפֵא חוֹלִים,
 פּוֹקֵחַ עֲוֲרִים וְזוֹקֵף כְּפוּפִים, הַמְּשִׁיחַ אֱלֻמִּים וְהַמַּפְעִיחַ נַעֲלָמִים.
 וְלֵךְ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים:

וְאֵלֹהֵינוּ מָלֵא שִׁירָה בָּיָם. וְלִשְׁוֹנֵנוּ רִנָּה כְּהִמּוֹן גָּלִיו. וְשִׁפְתוֹתֵינוּ
 שֹׁבַח כְּמֶרְחָבִי רִקִּיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כְּשֶׁמֶשׁ וְכִירָח. וְיָדֵינוּ
 פְּרוּשׁוֹת כְּנִשְׂרֵי שָׁמַיִם. וְרַגְלֵינוּ קָלוֹת כְּאַיִלוֹת. אֵין אֲנַחְנוּ מִסְּפִיקִין
 לְהוֹדוֹת לָךְ יְיָהוָה יֵאָהֲדוּנָהי אֱלֹהֵינוּ. וּלְבָרְךָ אֶת-שִׁמְךָ מְלִכְנוּ.
 עַל-אַחַת מֵאַלְפֵי אֱלָפִים וְרֹב רַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים. הַטּוֹבוֹת
 נִסִּים וְנִפְלְאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ. מְלַפְּנִים מִמַּצָּרִים
 גְּאֻלָּתָנוּ יְיָהוָה יֵאָהֲדוּנָהי אֱלֹהֵינוּ. מִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעַב
 זִנְתָּנוּ. וּבְשָׁבַע כָּלפִּלְתָּנוּ. מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. מִדָּבָר מְלֻטָּתָנוּ.
 וּמִחֲלָאִים רָעִים וְרַבִּים דָּלִיתָנוּ. עַד הִנֵּה עֲזָרוֹנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוֹנוּ

חֲסִידֶיךָ. עַל בֵּן אֲבִירִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנִּפְחַתְתָּ בְּאַפֵּינוּ.
וּלְשׁוֹן אֲשֶׁר שָׁמַתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם, יוֹדוּ וַיִּבְרְכוּ. וַיִּשְׁבְּחוּ. וַיִּפְאֲרוּ.
וַיִּשְׁוֹרוּ. אֶת־שִׁמְךָ מִלִּבֵּנוּ תִּמְיד. כִּי כָל־פֶּה לָךְ יוֹדֶה. וְכָל־לִשׁוֹן
לָךְ תִּשְׁבַּח. וְכָל־עֵין לָךְ תִּצְפֶּה. וְכָל־בֶּרֶךְ לָךְ תִּכְרַע. וְכָל־קוֹמָה
לִפְנֶיךָ תִּשְׁתַּחֲוֶה. וְהִלְבָּבוֹת יִירְאוּךָ. וְהַקָּרֵב וְהַבְּלִיּוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ.
כִּדְבָר שֶׁנֶּאֱמַר כָּל עֲצָמָתִי | תִּאֲמַרְנָה יְהוָה־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּמּוֹךָ.
מִצִּיל עָנִי מִחֶזֶק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֲבִיּוֹן מִגְּזֻל׃ שׁוֹעֵת עֲנִיִּים אֶתָּה
תִּשְׁמַע. צַעֲקַת הַדָּל תִּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צְדִיקִים
בִּיהוָה־אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, לִישְׂרִים נְאוּה תִּהְלֶה׃

בְּפִי יִשְׂרִים תִּתְרוֹמֵם׃
וּבִשְׁפָתִי צְדִיקִים תִּתְבָּרֵךְ׃
וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְקַדֵּשׁ׃
וּבִקְרֹב קְדוֹשִׁים תִּתְהַלֵּל׃

בְּמִקְהֵלוֹת רַבּוֹת עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל. שֶׁכֵּן חֹבֶת כָּל־הַיְצוּרִים
 לִפְנֶיךָ יְהוָה יֵאָהֳדוּנָהי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
 לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרַומֵם, לְהַדָּר, וּלְנַצֵּחַ. עַל־כָּל־
 דְּבָרֵי שִׁירוֹת וְתַשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשִּׁי עֲבָדְךָ מְשִׁיחֶךָ: וּבִכֵּן
 יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לְעַד מְלִכְנוּ, הָאֵל, הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל,
 וְהַקְדוֹשׁ, בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ. כִּי לְךָ נָאָה
 יְהוָה יֵאָהֳדוּנָהי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. א שִׁיר
 ב וְשַׁבְּחָה. ג הַלֵּל ד וְזַמְּרָה. ה עֲזֹר וּמְמַשְׁלָה. ז נָצַח. ח גְּדָלָה.
 ט גְּבוּרָה. י תְּהִלָּה. יא וְתַפְאֶרֶת. יב קְדוּשָׁה. יג וּמַלְכוּת.
 בָּרְכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ, וּמֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם
 אֶתָּה אֵל:

יְהַלְלוּךָ יְהוָה יֵאָהֳדוּנָהי אֱלֹהֵינוּ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ, וַחֲסִידֶיךָ וְצַדִּיקִים
 עוֹשֵׂי רְצוֹנְךָ, וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל, כָּל־סָבִיב בְּרָנָה יוֹדוּ וַיְבָרְכוּ
 וַיִּשְׁבְּחוּ וַיִּפְאֲרוּ אֶת־שֵׁם כְּבוֹדְךָ. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשַׁמֵּךְ נָעִים

לִזְמַר, וּמַעֲוֹלִים וְעַד עוֹלָם אֶתָּה אֵל. בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲדוֹנָהּ,
מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתְּשׁבָּחוֹת: אָמֵן:

וישתה הכוס בהיסיבה, ואחר כך יברך ברכה אחרונה על הגפן ועל פרי הגפן. ופסק מרן הק' בס" תפ"א פסק
דאחר ד' כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים, ע"ש. ובשתיית הקאו", במחלוקת הוא שנוי, דיש אוסרין ויש
מתירין, יע"ש בספריהם הקדושים זיע"א.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה יְאֵהֲדוֹנָהּ, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עַל הַגָּפֶן וְעַל
פְּרֵי הַגָּפֶן וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה
וְרַחֲבָה, שְׂרָצִית וְהִנְחִלָתָ לְאַבּוֹתֵינוּ, לֶאֱכֹל מִפְּרִיָּהּ וּלְשַׁבֵּעַ
מִטּוֹבָהּ. רַחֵם יְהוָה יְאֵהֲדוֹנָהּ אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וְעַל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ, וְעַל
יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ, וְעַל הַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדְךָ, וְעַל מִזְבֵּיחֶךָ וְעַל
הַיְכָלְךָ. וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ,
וְשִׁמְחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ, וּנְבָרְכְךָ עָלֶיָּה בְּקִדְשָׁהּ וּבְטָהֳרָהּ:

בשבת: וְרָצָה וְהִחְלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה:

וְשִׁמְחֵנוּ בְּיוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה בְּיוֹם טוֹב מְקַרָּא קֹדֶשׁ הַזֶּה: בִּי
אַתָּה טוֹב וּמַטִּיב לְכָל, וְנוֹדָה לְךָ (יְהוָה יְאֵהֲדוֹנָהּ יְאֵהֲדוֹנָהּ

אֱלֹהֵינוּ (עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי גִפְנָה) (עַל שֶׁל חוּ"ל הִגְפָּן). בָּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה יֵאָהֳדוּנָהּ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי גִפְנָה (עַל שֶׁל חוּ"ל הִגְפָּן):

נִרְצָה.

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאֶרֶץ:
שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵי לִוְחֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים
וּבְאֶרֶץ:

Nirtzah

נִרְצָה

Every year at the Pesah Seder we read our Sages' words, "In each generation, one is obligated to view himself as if he [personally] has left Egypt" (*Pesachim* 116b). The events and upheavals of the history of man, from Egypt until the end of days, are part of Hashem's Divine plan that we, His children, help bring to fruition. We hope and pray that we will soon be privileged to witness the coming of the Redeemer and the building of the Temple. By rejoicing at our Seder and praising the Almighty Who liberated us from bondage to serve Him alone, we arouse merit in Heaven for the eternal Redemption of our people. On that great day the exile and suffering of the Jewish people will reach their end, and all the world will recognize that Hashem is One and His Name is One (see *Zechariah* 14:9). May it be speedily in our times, amen.

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית.
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי
לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת.
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שֵׁשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שֵׁשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ. שֵׁשָׁה סְדְּרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה יְמֵי שִׁבְתָּא. שֵׁשָׁה סְדְּרֵי מִשְׁנָה.
חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות
הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה. שִׁבְעָה יְמֵי שִׁבְתָּא.
שֵׁשָׁה סְדְּרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה
אָבוֹת. שְׁנֵי לוחות הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה יָרַח לֵידָה. שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה.
שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא. שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם
וּבָאָרֶץ:

עֲשָׂרָה מִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה דְּבָרִיא. תִּשְׁעָה יָרַח לֵידָה.
שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה. שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא. שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה
חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

אֶחָד עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכְבֵּיא. עֲשָׂרָה
דְּבָרִיא. תִּשְׁעָה יָרַח לֵידָה. שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה. שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא.
שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת.
שְׁנֵי לוחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבָטִיא. אֶחָד עֶשֶׂר
כּוֹכְבֵּיא. עֲשָׂרָה דְּבָרִיא. תִּשְׁעָה יָרַח לֵידָה. שְׁמוֹנָה יָמֵי מִלָּה.
שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא. שֵׁשָׁה סְדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת.
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מַדִּיא. שְׁנַיִם
 עָשָׂר שְׁבִטִיא. אֶחָד עָשָׂר כּוֹכְבִיא. עֶשְׂרֵה דְּבָרִיא. תְּשַׁעַה יְרַחֵי
 לֵידָה. שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִלָּה. שִׁבְעָה יָמֵי שְׁבִתָּא. שֵׁשָׁה סְדָרֵי מְשָׁנָה. חֲמִשָּׁה
 חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אֲמָהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוֹחֹת הַבְּרִית. אֶחָד
 אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאָרְץ:

חַד גְּדִיא. חַד גְּדִיא. דְּזַבִּין אַבָּא בְּתָרֵי זַוְיָ. חַד גְּדִיא חַד גְּדִיא:
 וְאַתָּא שׁוֹנְרָא. וְאַכְלָה לְגְדִיא. דְּזַבִּין אַבָּא בְּתָרֵי זַוְיָ. חַד גְּדִיא חַד גְּדִיא:
 וְאַתָּא כָּלְבָא. וְנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא. דְּאַכְלָה לְגְדִיא. דְּזַבִּין אַבָּא בְּתָרֵי זַוְיָ. חַד
 גְּדִיא חַד גְּדִיא:
 וְאַתָּא חוּטְרָא. וְהִכָּה לְכָלְבָא. דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא. דְּאַכְלָה לְגְדִיא. דְּזַבִּין
 אַבָּא בְּתָרֵי זַוְיָ. חַד גְּדִיא חַד גְּדִיא:
 וְאַתָּא נוֹרָא. וְשָׂרְף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכָלְבָא. דְּנִשְׁךְ לְשׁוֹנְרָא. דְּאַכְלָה
 לְגְדִיא. דְּזַבִּין אַבָּא בְּתָרֵי זַוְיָ. חַד גְּדִיא חַד גְּדִיא:

וְאַתָּא מֵיָא. וְכִבָּה לְנוֹרָא. דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכִלְבָּא. דְּנִשָּׂךְ
לְשׁוֹנָרָא. דְּאָכְלָה לְגִדְיָא. דְּזִבִּין אָבָא בְּתַרִּי זַוְי. חַד גְּדִיָּא חַד
גְּדִיָּא:

וְאַתָּא תוֹרָא. וְשִׁתָּה לְמֵיָא. דְּכִבָּה לְנוֹרָא. דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה
לְכִלְבָּא. דְּנִשָּׂךְ לְשׁוֹנָרָא. דְּאָכְלָה לְגִדְיָא. דְּזִבִּין אָבָא בְּתַרִּי זַוְי.
חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא הַשְׁוֹחֵט. וְשַׁחַט לְתוֹרָא. דְּשִׁתָּה לְמֵיָא. דְּכִבָּה לְנוֹרָא. דְּשָׂרְף
לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכִלְבָּא. דְּנִשָּׂךְ לְשׁוֹנָרָא. דְּאָכְלָה לְגִדְיָא. דְּזִבִּין
אָבָא בְּתַרִּי זַוְי. חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא מְלֶאךְ הַמּוֹת. וְשַׁחַט לְשׁוֹחֵט. דְּשַׁחַט לְתוֹרָא. דְּשִׁתָּה לְמֵיָא. דְּכִבָּה
לְנוֹרָא. דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכִלְבָּא. דְּנִשָּׂךְ לְשׁוֹנָרָא. דְּאָכְלָה
לְגִדְיָא. דְּזִבִּין אָבָא בְּתַרִּי זַוְי. חַד גְּדִיָּא חַד גְּדִיָּא:

וְאַתָּא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְשַׁחַט לְמְלֶאךְ הַמּוֹת. דְּשַׁחַט לְשׁוֹחֵט. דְּשַׁחַט
לְתוֹרָא. דְּשִׁתָּה לְמֵיָא. דְּכִבָּה לְנוֹרָא. דְּשָׂרְף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה
לְכִלְבָּא. דְּנִשָּׂךְ לְשׁוֹנָרָא. דְּאָכְלָה לְגִדְיָא. דְּזִבִּין אָבָא בְּתַרִּי זַוְי. חַד גְּדִיָּא
חַד גְּדִיָּא:

לאחר קריאת ההגדה, נוהגים לומר שיר השירים:

שיר השירים

לְשֵׁם יְחִיד קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׂכִינְתָּיָה (יאהדונהי) בְּדַחֲלִי וּרְחִימוּ (יאההויה) וּרְחִימוּ וּדְחִילוּ
(איההויה) לְיַחְדָּא שֵׁם י"ה בּו"ה בְּיַחְדָּא שְׁלִים (יהוה) בְּשֵׁם כָּל-יִשְׂרָאֵל, הֵנָּה אֲנַחְנוּ בָּאִים
לְשׁוּרר בְּקוֹל נָעִים שִׁיר הַשִּׁירִים לְתַקֵּן אֶת שְׂרָשָׁה בְּמָקוֹם עֲלִיזָן. וְהִי נָעַם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ,
וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָה עֲלֵינוּ, וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ בּוֹנֵנָה:

א (א) שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לְשִׁלְמָה: (ב) יִשְׁלַנִּי מִנְשִׁיקוֹת פִּיהוּ כִּי-טוֹבִים
דְּדִיד מִיֵּין: (ג) לְרִיחַ שְׁמִנִּיד טוֹבִים שְׁמֵן תּוֹרֵק שְׁמֵךְ עַל-כֵּן
עֲלָמוֹת אֶהְבֹּד: (ד) מִשְׁבְּנִי אֶחָרִיד נְרוּצָה הִבִּיאֲנִי הַמֶּלֶךְ חֲדָרָיו נְגִילָה וְנִשְׁמַחָה
כֶּךְ נִזְכְּרָה דְּדִיד מִיֵּין מִיִּשְׁרָיִם אֶהְבֹּד: (ה) שְׁחֹרָה אֲנִי וְנֶאֱמָה בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם
כְּאַהֲלֵי קָדֶר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמָה: (ו) אֶל-תִּרְאֵנִי שְׂאֲנִי שְׁחִרְחֶרֶת שְׁשׁוּפְתָנִי הַשֶּׁמֶשׁ
בְּנִי אֲמִי נְחֹרֹבִי שְׁמָנִי נִטְרָה אֶת-הַכְּרָמִים כְּרָמִי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי: (ז) הַגִּידָה
לִי שְׂאֵהְבָה נִפְשִׁי אִיכָה תִרְעָה אִיכָה תִרְבִּיץ בְּצִהָרִים שְׁלֹמָה אֶהֱיָה כְּעֻטִּיהָ עַל
עֲדָרֵי חֲבֵרִיד: (ח) אִם-לֹא תִדְעִי לָךְ הִיפָּה בְּנָשִׁים צִאֲיִלָּךְ בְּעַקְבֵי הַצֹּאן וְרַעֲלִי
אֶת-גְּדִיתֶךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרָעִים: (ט) לְסִסְתִּי בְּרִכְבִּי פִרְעָה דְּמִיתֶיךָ רַעֲיָתִי:

(י) נֶאֱוָו לְחַיֵּיךָ בְּתוֹרִים צוֹאֲרֶךְ בְּחֵרוּזִים: (יא) תוֹרֵי זֶהב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נִקְדוּת
הַפֶּסֶף: (יב) עַד־שֶׁהִמְלִיךְ בְּמִסְבּוֹ נִרְדִּי נִתֵּן רִיחוֹ: (יג) צִרּוֹר הַמֹּר | דוֹדִי לִי בֵּין
שְׂדֵי יֶלֶין: (יד) אֲשַׁכֵּל הַכֶּפֶר | דוֹדִי לִי בְּכַרְמִי עֵין גְּדִי: (טו) הַנֶּךְ יִפֹּה רַעֲיָתִי
הַנֶּךְ יִפֹּה עֵינֶיךָ יוֹנִים: (טז) הַנֶּךְ יִפֹּה דוֹדִי אֶף נָעִים אֶף־עַרְשֵׁנוּ רַעֲנָנָה: (יז) קָרוֹת
בְּתִינוּ אֲרָזִים רַהֲיִטְנוּ בְּרוֹתִים:

ב (א) אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׂרוֹן שׁוֹשֶׁנֶת הָעֲמָקִים: (ב) בְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים בֵּין
רַעֲיָתִי בֵּין הַבָּנוֹת: (ג) בְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר בֵּין דוֹדִי בֵּין הַבָּנִים
בְּצִלּוֹ חֲמֻדָּתִי וַיִּשְׁבְּתִי וּפְרִיּוֹ מִתּוֹק לַחֲכִי: (ד) הִבֵּיאֲנִי אֶל־בֵּית הַיֵּין וּדְגָלוֹ עָלַי
אַהֲבָה: (ה) סִמְכוֹנִי בְּאֲשִׁישׁוֹת רַפְדּוֹנִי בַתְּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אֲנִי:
(ו) שְׂמָאֲלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וַיְמִינֵנוּ תַּחֲבָקְנִי: (ז) הַשִּׁבְעָתִי אֶתְכֶם בָּנוֹת יְרוּשָׁלַם
בְּצִבְאוֹת אוֹ בְּאֵילוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תַּעֲרִירוּ | וְאִם־תַּעֲזוּרְרוּ אֶת־הָאֲהֲבָה עַד
שֶׁתַּחֲפֹץ: (ח) קוֹל דוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הַהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת:
(ט) דוֹמָה דוֹדִי לְצִבִּי אוֹ לְעֶפֶר הָאֵילִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחֵר כְּתִלָּנוּ מִשְׁגִּיחַ
מִן־הַחֲלָנוֹת מַצִּיץ מִן־הַחֲרָכִים: (י) עֲנֶה דוֹדִי וְאֹמַר לִי קוֹמִי לָךְ רַעֲיָתִי יִפְתֵּי
וּלְכִי־לָךְ: (יא) כִּי־הִנֵּה הִסְתּוֹ עָבַר הַגֶּשֶׁם חֲלָף הַלָּךְ לוֹ: (יב) הַנִּצָּנִים נִרְאוּ בְּאֶרֶץ

עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו: (יג) התאנה חנטה פגיה והגפנים | סמדר נתנו ריח קומי לך רעיתי יפתי ולכי-לך: (יד) יונתי בחגגי הסלע בסתר המדרגה הראיני את-מראיך השמיעני את-קולך כי-קולך ערב ומראיך נאווה: (טו) אחזו-לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים ברמים וכרמינו סמדר: (טז) דודי לי ואני לו הרעה בשושנים: (יז) עד שיפוח היום ונסו הצללים סב דמה-לך דודי לצבי או לעפר האילים על-הרי בתר:

ג (א) על-משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתיו: (ב) אקומה לא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתי ולא מצאתיו: (ג) מצאוני השמרים הסבבים בעיר את שאהבה נפשי ראיתם: (ד) במעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתי ולא ארפנו עד-שהביאתי אל-בית אמי ואל-חדר הורתי: (ה) השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אסתעירו | ואסתעוררו את-האהבה עד שתחפץ: (ו) מי זאת עלה מן-המדבר בתימרות עשן מקטרת מר ולבוזה מכל אבקת רובל: (ז) הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל: (ח) בלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש

חֲרָבוּ עַל־יָרְכוֹ מִפֶּחַד בְּלִילוֹת: (ט) אֶפְרַיִם עָשָׂה לֹא הַמֶּלֶךְ שְׁלָמָה מַעְצִי
הַלְבֵּנוֹן: (י) עֲמוּדָיו עָשָׂה כֶּסֶף רִפִּידָתוֹ זָהָב מִרְכָּבוֹ אֲרָגְמָן תּוֹכוֹ רִצּוֹף אֶהְבֶּה
מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלַם: (יא) צִאֲיָנָה | וְרֹאֲיָנָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלָמָה בַּעֲטָרָה
שֶׁעֲטָרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתָנָתוֹ וּבְיוֹם שְׂמִיחַת לְבָו:

ד (א) הֵנֶךְ יָפָה רַעֲיָתִי הֵנֶךְ יָפָה עֵינֶיךָ יוֹנִים מִבָּעַד לְצִמְתֶּךָ שְׁעָרֶךָ בְּעֶדֶר
הָעוֹיִם שֶׁגִּלְשׁוּ מֵהָר גִּלְעָד: (ב) שְׁנִיךָ בְּעֶדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ
מִן־הַרְחָצָה שְׂבָלָם מִתְאַיְמוֹת וְשִׁבְלָה אֵין בָּהֶם: (ג) בָּחוּט הַשָּׁנִי שְׂפָתוֹתֶיךָ
וּמִדְּבָרֶךָ נֶאֱוָה בְּפֶלַח הַרְמוֹן רִקְתֶּךָ מִבָּעַד לְצִמְתֶּךָ: (ד) כְּמִגְדֵּל דָּוִיד צֹאֲרֶךְ
בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תִּלְוִי עָלָיו כָּל שְׁלֹטֵי הַגְּבָרִים: (ה) שְׁנֵי שְׂדֵיךָ בְּשָׁנֵי
עֶפְרַיִם תְּאוּמֵי צִבְיָה הָרָעִים בְּשׁוֹשְׁנִים: (ו) עַד שִׁיפּוֹת הַיּוֹם וְנָסוּ הַצִּלְלִים אֶלֶךְ
לִי אֶל־הָר הַמּוֹר וְאֶל־גִּבְעַת הַלְבוֹנָה: (ז) בָּלֶךְ יָפָה רַעֲיָתִי וּמוֹם אֵין בָּךְ: (ח) אֲתִי
מִלְבָּנוֹן כָּלָה אֲתִי מִלְבָּנוֹן תְּבוּאֵי תִשׁוּרֵי | מִרְאֵשׁ אֲמָנָה מִרְאֵשׁ שְׁנִיר וְחִרְמוֹן
מִמַּעַנּוֹת אֲרִיּוֹת מִהַרְרֵי נִמְרִים: (ט) לִבְבַּתְּנִי אַחֲתִי כָלָה לִבְבַּתְּנִי בְּאַחַת מַעֲיִנֶיךָ
בְּאַחַד עֶנֶק מִצּוֹרְנֶיךָ: (י) מִה־יָפוֹ דִּדְיָךְ אַחֲתִי כָלָה מִה־טָבוֹ דִּדְיָךְ מִיֵּין וְרִיחַ
שְׂמִנֶיךָ מִכָּל־בִּשְׁמִים: (יא) נָפֶת תִּטְפְּנָה שְׂפָתוֹתֶיךָ כָלָה דְּבִשׁ וְחֶלֶב תַּחַת

לְשׁוֹנְךָ וְרִיחַ שְׁלִמְתֶּיךָ כְּרִיחַ לְבָנוֹן: (יב) גֵּן | נָעוּל אַחֲתִי כֻלָּה גֵל נָעוּל מַעֲיָן
 חֲתוּם: (יג) שְׁלַחֲךָ פְּרָדִים רְמוּזִים עִם פְּרֵי מִגְדִּים כְּפָרִים עַם־נִרְדִּים: (יד) נִרְדָּ |
 וְכִרְפֹּם קָנָה וְקִנְמוֹן עִם כָּל־עֵצִי לְבוֹנָה מֵר וְאַהֲלֹות עִם כָּל־רֹאשֵׁי בְשָׂמִים:
 (טו) מַעֲיָן גְּזִים בָּאָר מִים חַיִּים וְנִזְלִים מִן־לְבָנוֹן: (טז) עוֹרִי צָפוֹן וּבֹאִי תִימָן
 הַפִּיחִי גַּנִּי יִזְלוּ בְשָׁמָיו יָבֹא דוֹדִי לִגְנוֹ וְיֹאכֵל פְּרֵי מִגְדֵּיו:

ה (א) בָּאתִי לִגְנוֹ אַחֲתִי כֻלָּה אֲרִיתִי מוֹרִי עַם־בְּשָׁמִי אֲכַלְתִּי יַעֲרִי
 עַם־דְּבָשִׁי שְׁתִּיתִי יַיִן עַם־חֶלְבִי אֲכָלוּ רַעִים שְׁתוּ וְשָׁכְרוּ
 דוֹדִים: (ב) אָנֹכִי יִשְׁנָה וְלִבִּי עָר קוֹל | דוֹדִי דוֹפֵק פֶּתַח־חֵילִי אַחֲתִי רַעִיתִי יוֹנָתִי
 תַּמְתִּי שְׂרָאשִׁי נִמְלֵא־טָל קוֹצוֹתִי רִסְיִסִי לִילָה: (ג) פִּשְׁטָתִי אֶת־כֶּתֶנְתִּי אֵיכָכָה
 אֲלַבֶּשְׁנָה רַחֲצָתִי אֶת־רַגְלִי אֵיכָכָה אֶטְנַפֵּם: (ד) דוֹדִי שָׁלַח יָדוֹ מִן־הַחֹזֶר וּמַעֲיָ
 הֵמוּ עָלָיו: (ה) קָמְתִי אָנֹכִי לִפְתָּח לְדוֹדִי וַיְדִי נִטְפוֹ־מֹר וְאַצְבָּעֵתִי מֹר עֹבֵר עַל
 כַּפּוֹת הַמִּנְעוּל: (ו) פֶּתַחֲתִי אָנֹכִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי חֲמֵק עָבַר נִפְשִׁי יֵצֵאָה בְּדַבְרוֹ
 בְּקִשְׁתִּיהוּ וְלֹא מִצְאָתִיהוּ קִרְאָתִיו וְלֹא עֲנִנִי: (ז) מִצְאָנִי הַשְּׂמֵרִים הַסְּבָבִים בָּעִיר
 הַכּוֹנִי פָּצְעוּנִי נִשְׁאָו אֶת־רִדְדִילִי מֵעָלִי שְׁמֵרֵי הַחֲמוֹת: (ח) הַשְּׁבַעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת
 יְרוּשָׁלַם אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דוֹדִי מִה־תִּגִּידוּ לוֹ שְׁחֹלֶת אֶהְיֶה אָנֹכִי: (ט) מִה־דוֹדְךָ

מְדוּד הַיָּפָה בְּנָשִׁים מֵהַדוּדָךְ מְדוּד שֶׁכָּכָה הַשְּׁבַעֲתָנוּ: (י) דוּדֵי צֶחַ וְאָדוֹם דָּגוּל
 מִרְבָּבָה: (יא) רֹאשׁוֹ כְּתָם פָּז קוֹצוֹתָיו תִּלְתָּלִים שְׁחָרוֹת כְּעוֹרָב: (יב) עֵינָיו כְּיוֹנִים
 עַל־אַפִּיקֵי מַיִם רַחְצוֹת בְּחֶלֶב יִשְׁבוֹת עַל־מְלֵאֲתָ: (יג) לְחִי כְּעֵרוֹגַת הַבֶּשֶׂם
 מְגִדְלוֹת מְרַקְחִים שִׁפְתוֹתָיו שׁוֹשְׁנִים נִטְפּוֹת מוֹר עֶבֶר: (יד) יָדָיו גְּלִילֵי זָהָב
 מִמְּלָאִים בִּתְרָשִׁישׁ מַעִי עֶשֶׂת שָׁן מְעַלְפַת סְפִירִים: (טו) שׁוֹקֵי עַמּוּדֵי שֵׁשׁ
 מִיִּסְדִּים עַל־אֲדָנֶי־פֹז מְרֹאֵהוּ כְּלִבְנוֹן בְּחוֹר כְּאֶרְזִים: (טז) חֶבֶל מִמַּתְקִים וְכֹל
 מִחֲמָדִים זֶה דוּדִי וְזֶה רֵעִי בָנוֹת יְרוּשָׁלַם:

ו (א) אֲנָה הֶלֶךְ דוּדָךְ הַיָּפָה בְּנָשִׁים אֲנָה פָּנָה דוּדָךְ וּנְבַקְשְׁנוּ עִמָּךְ: (ב) דוּדִי
 יֵרֵד לִגְנוֹ לַעֲרָגוֹת הַבֶּשֶׂם לַרְעוֹת בְּגָנִים וְלִלְקֹט שׁוֹשְׁנִים: (ג) אָנִי
 לְדוּדִי וְדוּדִי לִי הִרְעָה בְּשׁוֹשְׁנִים: (ד) יָפָה אַתְּ רַעִיתִי כְּתֹרֶצָה נְאוּה כִּירוּשָׁלַם
 אֵימָה כְּנִדְגָלוֹת: (ה) הִסְבֵּי עֵינֶיךָ מִנְּגִדֵי שֶׁהֶם הִרְהִיבֵנִי שְׁעָרֶךָ כְּעֵדֶר הָעוֹזִים
 שֶׁגִּלְשׁוּ מִן־הַגִּלְעָד: (ו) שְׁנִיךָ כְּעֵדֶר הָרַחֲלִים שֶׁעָלוּ מִן־הַרְחָצָה שְׁכָלֶם
 מִתְּאִימוֹת וְשִׁכְלָה אֵין בָּהֶם: (ז) כְּפֹלַח הָרִמּוֹן רִקְתָּךְ מִבְּעַד לְצִמְתָּךְ: (ח) שְׁשִׁים
 הֶמָּה מְלָכוֹת וְשִׁמְנִים פִּילָגְשִׁים וְעַלְמוֹת אֵין מִסְפָּר: (ט) אַחַת הִיא יוֹנְתִי תִמְתִּי
 אַחַת הִיא לְאַמָּה בָּרָה הִיא לְיוֹלְדָתָהּ רְאוּהָ בָנוֹת וַיֵּאֱשְׁרוּהָ מְלָכוֹת וּפִילָגְשִׁים

וַיְהִלְלוּהָ: (י) מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה בְּמוֹ־שַׁחַר יָפָה כְּלַבְנָה בָּרָה בַּחֲמָה אֵימָה
בַּנְּדָגְלוֹת: (יא) אֶל־גַּנֹּת אֶגְזוֹ יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאֵבִי הַנָּחַל לִרְאוֹת הַפְּרָחַה הַגָּפֶן
הַנִּצְצוֹ הַרְמוֹנִים: (יב) לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי שְׂמִתְנִי מִרְבָּבוֹת עַמִּי נָדִיב:

ז (א) שְׂוֹבִי שְׂוֹבִי הַשּׁוֹלֵמִית שְׂוֹבִי וְנִחְזֶה־בָּךְ מִה־תַּחֲזוֹל בְּשׁוֹלֵמִית
בְּמַחֲלַת הַמַּחֲנִים: (ב) מִה־יָּפּוּ פַעֲמֶיךָ בַּנְּעָלִים בַּת־נָדִיב
חֲמוּקֵי יָרֵכֶיךָ בְּמוֹ חִלָּאִים מַעֲשֵׂה יָדֵי אֲמֹן: (ג) שָׂרְרָךְ אֶגֶן הַסֹּהַר אֶל־יַחֲסֹר
הַמְּזֹג בְּטִנּוֹד עֲרַמַּת חֲטִים סוּגָה בְּשׁוֹשְׁנִים: (ד) שְׁנֵי שְׂדֵיךָ בְּשְׁנֵי עַפְרִים תִּאֲמִי
צְבִיָּה: (ה) צִוְּאָרְךָ בְּמַגִּדֵּל הַשֵּׁן עֵינֶיךָ בְּרִכּוֹת בַּחֲשָׁבוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אֶפְךָ
בְּמַגִּדֵּל הַלְּבָנוֹן צוּפָה פָּנֶי דְּמָשֶׁק: (ו) רֹאשֶׁךָ עָלֶיךָ כְּכַרְמֶל וְדִלַּת רֹאשֶׁךָ כְּאַרְגָּמָן
מֶלֶךְ אֲסוּר בְּרֹהֲטִים: (ז) מִה־יָּפִית וּמִה־נִּעְמָת אֶהְבֶּה בַּת־עֲנוּגִים: (ח) זֹאת
קוֹמַתְךָ דְּמַתָּה לַתָּמָר וְשְׂדֵיךָ לְאַשְׁכְּלוֹת: (ט) אֲמַרְתִּי אֶעֱלֶה בַתָּמָר אֲחֻזָּה
בְּסִנְסִנּוֹ וַיְהִי־נָא שְׂדֵיךָ כְּאַשְׁכְּלוֹת הַגָּפֶן וְרִיחַ אֶפְךָ בַּתְּפוּחִים: (י) וְחַכְךָ בִּיָּין
הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדֵי לְמִישָׁרִים דּוֹכֵב שְׂפָתַי יִשְׁנִים: (יא) אֲנִי לְדוֹדֵי וְעָלִי תִשְׁקָתוֹ:
(יב) לָכֶּה דוֹדִי נִצָּא הַשָּׂדֶה נְלִינָה בַּכִּפָּרִים: (יג) נִשְׁכִּימָה לְכַרְמִים נִרְאָה
אֶס־פְּרָחַה הַגָּפֶן פֶּתַח הַסְּמֹדָר הַנִּצְצוֹ הַרְמוֹנִים שֵׁם אֲתָן אֶת־דְּדֵי לָךְ:

(יד) הַיּוֹדְאִים נִתְּנוּ-יָרִיחַ וְעַל-פִּתְחֵינוּ כָּל-מַגִּדִּים חֲדָשִׁים גַּם-יִשְׁנִים דּוֹדֵי צִפְנָתִי לָךְ:

ח (א) מִי יִתְּנֶךָ כָּאֵחַ לִי יוֹנֵק שְׂדֵי אִמִּי אֲמַצְאֶךָ בַּחוּץ אֲשַׁקֶּךָ גַּם לֹא-יָבוֹז לִי: (ב) אֲנִהְיֶךָ אֲבִיאֶךָ אֶל-בֵּית אִמִּי תִלְמִדְנִי אֲשַׁקֶּךָ מִיַּיִן הִרְקַח מֵעֵסִים רַמְנִי: (ג) שְׂמַאלוֹ תַּחַת רֹאשִׁי וְיָמִינוֹ תַּחֲבֻקְנִי: (ד) הַשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם מִה־תַּעֲרִירוּ | וּמִה־תַּעֲרְרוּ אֶת־הָאֲהָבָה עַד שֶׁתַּחֲפֹץ: (ה) מִי זֹאת עָלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתְּפוּחַ עוֹרֶרְתִּיךָ שָׂמָּה חִבְּלָתְךָ אֲמַךְ שָׂמָּה חִבְּלָה יִלְדֶתְךָ: (ו) שִׁימְנִי כַּחוֹתֶם עַל־לֶבֶךָ כַּחוֹתֶם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עֲזָה כַּמּוֹת אֲהָבָה קָשָׁה כִּשְׂאוֹל קִנְיָה רִשְׁפִּיָּה רִשְׁפִּי אֵשׁ שְׁלֵהֶבְתִּיהָ: (ז) מִיִּם רַבִּים לֹא יוֹכְלוּ לִכְבוֹת אֶת־הָאֲהָבָה וְנִהְרֹת לֹא יִשְׁטָפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בְּאַהֲבָה בּוֹז יָבוֹז לוֹ: (ח) אַחוֹת לָנוּ קִטְנָה וְשָׂדִים אֵין לָהּ מִה־נַּעֲשֶׂה לְאַחוֹתָנוּ בָּיוִם שִׁידֹב־רַבָּה: (ט) אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנָה עָלֶיהָ טִירַת כֶּסֶף וְאִם־דָּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לֹחַ אָרֶז: (י) אָנִי חוֹמָה וְשָׂדִי כַּמִּגְדָּלוֹת אֲזוּ הָיִיתִי בְּעִינָיו כַּמוֹצֵאת שָׁלוֹם: (יא) כֶּרֶם הִיא לְשִׁלְמָה בְּבַעַל הַמֶּזֶן נָתַן אֶת־הַכֶּרֶם לְנֹטְרִים אִישׁ יָבֵא בְּפָרִיז אֶלֶף כֶּסֶף: (יב) כֶּרְמִי שָׁלִי לְפָנַי הָאֶלֶף לָךְ שְׁלֵמָה

וּמֵאֵתֵיךְ לְנֹטְרִים אֶת־פְּרִיֶיךָ: (יג) הַיּוֹשֶׁבֶת בְּגָנִים חֲבֵרִים מְקַשְׁיָבִים לְקוֹלֶךָ
הַשְּׁמִיעֵנִי: (יד) בָּרַח | דּוֹדִי וְדִמְהֶלֶךְ לְעֶבֶל אוֹ לְעֶפֶר הָאֵילִים עַל הָרֵי בְשָׁמִים:

הַיּוֹשֶׁבֶת בְּגָנִים חֲבֵרִים מְקַשְׁיָבִים לְקוֹלֶךָ הַשְּׁמִיעֵנִי: